

स्थानीय सुराकार

स्थानीय क्षेत्रको बलियो आधार

मासिक

वर्ष ४

अङ्क १

बैशाख २०८३

LOCAL CONCERNS A MONTHLY MAGAZINE

“आमा, म त फर्केर आएँ-खरानीबाट उठेर आएँ...”

-दान बहादुर कार्की, प्रहरी महानिरीक्षक

प्रकाशकीय

“विकास निर्माण, समृद्धि र पुनःनिर्माणमा स्थानीय सरकारको बलियो आधार”

- स्थानीय सरोकार

“विकास निर्माण, समृद्धि र पुनःनिर्माणमा स्थानीय सरकारको बलियो आधार” भन्ने मूल नाराका साथ प्रकाशन सुरु गरेको तेस्रो वर्ष पूरा भएर आजबाट चौथो वर्षमा प्रवेश गरेका छौ ।

अधिकांश छापा पत्र-पत्रिकाहरू आर्थिक भार धान्न नसकेर बन्द भैरहेको अवस्थामा पत्रिकालाई नियमित सञ्चालनका लागि सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण विज्ञापनदाता, पाठकबृन्द, शुभचिन्तक तथा सहयोगीहरूमा आभार प्रकट गर्न चाहन्छौ ।

हालसम्मको अवधिमा भएका कमीकमजोरीहरूलाई सुधार्दै आगामी दिनमा अभै सशक्त रूपमा अगाडि बढ्न प्रण गर्दछौ । साथै प्राविधिक रूपमा यदि कहींकतै यस स्थानीय सरोकार पत्रिका मार्फत् उठान गर्नुपर्ने विषयले स्थान नपाएको भए आगामी दिनहरूमा पक्कै पनि त्यसको स्थान अग्रपंतीमा हुन्छ भन्ने विश्वास दिलाउन चाहन्छौ । कसैको डर, धम्की, त्रास र भयमा नपरी निष्पक्ष रूपमा हाम्रा कलमहरू प्रवाहीत हुनेछन्, जनताको सच्चा पहेरदार र खबरदारीका रूपमा सधै खटिरहनेछौ भन्ने कुरा पनि पाठकवृन्द एवम् शुभ चिन्तकहरूमा विश्वास दिलाउन चाहन्छौ ।

विगतका वर्षहरूलाई फर्केर हेर्दा मरुभूमिको छाती दोहा कतारदेखि रमलधारी अरबसम्मको यात्रामा नेपाली कामदारहरूले भोगेको दुःख र पीडाको बैसाकीरूपी साहारा बन्दै आएको अर्को रूप हो “निगरानी ब्यूरो ।” यस ब्यूरो अन्तर्गत हालसम्म करिब ३३ जना नेपाली युवायुवतीलाई भारतको तामिलनाडु प्रान्त कान्जिपुरमदेखि बिशाखापट्टनाको कोठीसम्म, कुवेतको जेलदेखि रमलको उजाड भूमिसम्म, साउदीको दमामदेखि रियादसम्म, कतारको अबुहमुरदेखि सैन्यासम्म, युएइको आबुधावीदेखि रसलख्यैमासम्म, कुवेतमा नरकीय जीवन बिताईरहेका चेली र यूरोपका लिबिया, केन्यासम्म यस ब्यूरोले दुःख पाएका नेपाली कामदारलाई स्वदेश फिर्ता गरी घरपरिवारसम्म मिलाउने कुरामा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको अवगत गराउन चाहन्छौ ।

प्रमाणसहित सत्यको पक्षमा निरन्तर कलम चलाउँदाका चुनौती कतिपय बढिसकेको छ भन्ने कयौं घटनाले स्थापित गर्छ । सधै ‘सत्यको सधै जित हुन्छ’ भन्ने स्थापित गर्ने घटना पनि यही भयो ।

स्थानीय तह र आम नागरिकबिचको पुलको भूमिकामा कटिबद्ध यस स्थानीय सरोकार पत्रिकाले आवाजविहिनहरूको आवाज र बेथिति, विसंगती र भ्रष्टाचारको विरुद्ध सदैव खरो बुलन्द आवाजको रूपमा आफ्नो तेस्रो वर्षे कार्यकाललाई पूरा गर्न विभिन्न वाधा अड्चन, अवरोधको सामनासँग जुद्ध र लड्दै आईरहेको कुरा अवगत गराउन चाहन्छौ । यस स्थानीय सरोकार पत्रिकाले उठाएका धेरै विषयहरूले सार्थक प्राथमिकता र राज्यको आर्थिक भारमा राजश्व उठानको लागि पनि टेवा पुगेको हामीले महसुस गर्दै आएका छौ ।

सूचना-प्रविधिको विकाससँगै सामाजिक सञ्जालको उछालले छापा पत्रकारिताको विस्तारमा पक्कै चुनौती थपेको छ । तर, सत्य र भ्रुट तथा सत्य र भ्रमको सीमा पनि एकदमै साँघुरिएको छ । समाचारको प्रामाणिकता र प्रशोधनका लागि अहिले पनि छापा पत्रकारिताको विकल्प तयार भइसकेको छैन । हामीले आफ्नो जमिन त्यहीँ देखेका छौ ।

पत्रिकाको आम्दानीको मुख्य स्रोत भनेकै विज्ञापन हो । विज्ञापनले नै दैनिक पत्रिकाको खर्च जुटेको हुन्छ । प्रकाशनको सुरुवातदेखि हालसम्म विभिन्न अवस्थामा विज्ञापन प्रकाशित गरी पत्रिकालाई नियमित रूपमा प्रकाशनमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्पूर्ण विज्ञापनदाता महानुभावहरू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछौ ।

यहाँहरूको साथ, सहयोग र विश्वासले पत्रिकालाई तेस्रो वर्षसम्म नियमित प्रकाशन गर्न सफल भएका छौ, आगामी दिनहरूमा पनि यहाँहरूको साथ र सहयोग यसैगरी रहिरहनेछ भन्ने अपेक्षा लिएका छौ ।

नागरिकका समस्याहरूको समाधान गर्न तथा सम्बन्धीत पक्षलाई भकभक्याउन कुनै पनि सन्देह नमानी अहोरात्र रूपमा खटिने प्रण गर्दै आगामी दिनहरूमा आदरणीय पाठकबृन्द, शुभचिन्तक एवम् विज्ञापनदाताहरूको सल्लाहलाई पनि मनन गर्दै अगाडि बढ्नेछौ । धन्यवाद ।

प्रकाशकः

जीवन शर्मा

प्रकाशक
निगरानी दैनिक मिडिया प्रा. लि.

अध्यक्ष
निर्मला दंगाल

प्रधान सम्पादक
जीवन शर्मा

प्रबन्ध निर्देशक
दिपक राज जोशी

सह-सम्पादक
शालिकराम भट्ट

संवाददाता
गोपाल मरासिनी
राधिका टकाल
रितु खड्का

विशेष सल्लाहकार
दर्शनाचार्य लक्ष्मीप्रसाद टकाल

सल्लाहकार
डा. बुद्धिमान श्रेष्ठ
शिव अधिकारी
टि एन धमला

कानुनी सल्लाहकार
अधिवक्ता गणेश कुँवर

फोटो पत्रकार
अशोक टकाल

कार्यालय
चावहिल-७, काठमाडौं
फोन : ०१-५९९९५४४, ९८५-१०५३९३०
ई-मेल : news.nigranidainik@gmail.com
www.nigranidainik.com
मूल्य रू. १००/-

कम्प्युटर
क्रिस्टल डिजाईन हाउस
बालुवाटार, काठमाडौं
९८४३४९२८४२

मुद्रण
युनिक प्रिन्ट हाउस प्रा. लि.
काठमाडौं-७, चावहिल

सम्पादकीय

स्थानीय सरोकारमा हाम्रो प्रतिबद्धता

नेपाल एक समृद्ध ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र भौगोलिक विविधताले भरिपूर्ण देश हो। यस विविधतामा स्थानीय सरकारका विभिन्न भूमिकाले भन्ने नयाँ आयामहरू ल्याउँदै आएको छ। स्थानीय शासनले नेपालको नागरिकलाई सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन अवसर प्रदान गरिरहेको छ। स्थानीय सरकारले जनताको प्रतिष्ठा र सहयोग प्राप्त गर्दै नेपालको विकासको मार्गमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाउँदै आएको छ। देशभरका ७५३ वटा गाउँपालिका/नगरपालिकाहरूले स्वतन्त्र रूपमा यातायात, शिक्षा, स्वास्थ्य, पर्यटन, सांस्कृतिक आदि क्षेत्रमा विभिन्न कार्य गर्दै आएका छन्। स्थानीय सरकारले गर्ने विकासका लागि आवश्यक निर्णयहरूले गर्दा समृद्धि र समानतामा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्छ। साथै, नागरिकले आफ्नो अधिकार र कर्तव्य पूरा गर्न सक्छन् र सरकारले यसमा सहयोग प्रदान गर्दा हाम्रो समाज सुधारिनेमा कुनै दुई मत नै छैन। नेपाललाई सशक्त बनाउने हाम्रो लक्ष्यमा स्थानीय सरकारले नयाँ दिशा प्रदान गरिरहेको छ। यसरी हेर्दा हामी स्थानीय सरकारलाई हाम्रो साथीका रूपमा पनि लिन सकिन्छ। स्थानीय शासनले नेपालको समृद्धि, समानता र सामाजिक परिवर्तनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाउन सक्छ। नेपाल एक विविधतामय देश हो, जसमा प्राकृतिक सौन्दर्य, सांस्कृतिक धरोहर, राजनीतिक संरचना, आर्थिक स्थिति आदि समेटिएको छ। अनेकौं वर्षदेखि स्थानीय सरकारले नेपालको विकासमा सहयोग गरेको छ। पर्यटन, स्वास्थ्य, शिक्षा, वातावरण, आदिका क्षेत्रमा परियोजनाहरूको रूपमा लगानी गरेको छ। यसले स्थानीय जनताको जीवनमा पर्याप्त परिवर्तन ल्याएको छ। यद्यपि स्थानीय सरकारको विषयमा जति हाम्रो सोच छ त्यो भन्दा पनि त्यसभित्रका विभिन्न चुनौतिहरू र त्यसमा गर्नुपर्ने संघर्षलाई नजरअन्दाज गर्न भने पटककै मिल्दैन। अझै पनि सामुदायिक विकास, बेरोजगारी, असहमति, आर्थिक असमानतालगायतका विविध चुनौतीहरू स्थानीय तह समक्ष छन्। अहिलेका दिनमा, स्थानीय शासनले आफ्नो विभिन्न समस्याहरूसँग सामना गर्दै छ। अझै पनि आर्थिक अभाव, विकासका परियोजनामा लागेको असामयिकता, प्रदूषण, सडक निर्माणका प्रोजेक्टको प्रभाव, सामाजिक समानता र विकासका लागि आवश्यक सेवा प्रदान आदिमा समस्या विद्यमान नै छ। स्थानीय सरकार नै समस्यामा हुँदा पूरा समाज नै समस्यामा हुने हुँदा यसलाई समाधान गर्नतर्फ आम सञ्चार, सर्वसाधारण लगायत सबैले ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ। हामीले पनि यसको समाधानमा सहयोग गर्नुपर्दछ। सरकारले नागरिकको मागहरूलाई सुन्न, उनीहरूको समस्याहरूलाई हल गर्नका लागि सुन्न र सरकारको कामको प्रशंसा गर्नका लागि सधैँभरी पहरेदारी र खबरदारी गर्ने दायित्व सञ्चार माध्यमहरूको हो। हामी सबैले मिलेर स्थानीय सरकारलाई सकारात्मक परिवर्तन ल्याउनका लागि यसको समर्थन गर्नुपर्छ। साथै स्थानीय सरोकारका विविध विषयमा आमसञ्चारबाट स्थानीय तहसम्म पुऱ्याउने काम हुनुपर्दछ। अहिलेको परिवेशमा राजधानी केन्द्रित भएर विभिन्न सञ्चार माध्यम सञ्चालन भइरहेका स्थानीय स्तरका समस्या, सरोकार लगायतमा ध्यान दिने कम्मै मात्र छन्। यो अवस्थामा हामी स्थानीय सरोकार मार्फत स्थानीय स्तरका समस्या, गुनासो अनि विविध उपलब्धिहरू सम्बन्धित निकाय, व्यक्ति समक्ष पुऱ्याउने प्रयत्न गर्नेछौं। स्थानीय सरोकारको यो पहिलो अंकसहित हामी स्थानीय स्तर हुने विविध विषयको उजागर गर्ने प्रतिबद्धता जनाउँदछौं।

आवरण

कठोर कमान्डर, कोमल हृदयः

आईजीपी दानबहादुर कार्की एक बहुआयामिक व्यक्तित्व

दिपक राज जोशी

जेन्जी प्रदर्शनपछिको अत्यन्त संवेदनशील र चुनौतीपूर्ण अवस्थामा, आईजीपीको निर्देशनअनुसार भदौ २४ गते उपत्यका प्रहरी कार्यालय, रानीपोखरीमा कमान्ड सम्हाल्न तयार हुनु उनको साहस, आत्मविश्वास र कर्तव्यनिष्ठाको ज्वलन्त उदाहरण हो । आन्दोलनपछि प्रहरी संगठन अस्तव्यस्त बनेको, संरचना क्षतिग्रस्त भएको र मनोबल कमजोर बनेको अवस्थामा नेतृत्व सम्हाल्नु कुनै सामान्य जिम्मेवारी थिएन । तर, कार्कीले त्यसलाई अवसरका रूपमा लिएर संगठनलाई पुनः सुदृढ बनाउने दिशामा निर्णायक भूमिका खेले । यही चरणलाई उनको आईजीपी यात्राको महत्वपूर्ण मोडका रूपमा लिन सकिन्छ ।

काठमाडौँ । नेपाल प्रहरी वि.सं. २०१२ सालमा स्थापना भएदेखि नै देशको शान्ति सुरक्षा, अपराध नियन्त्रण र सामाजिक स्थिरताको मूल आधारका रूपमा स्थापित हुँदै आएको छ । यस लामो यात्रामा संगठनले अनेकौं चुनौती, राजनीतिक परिवर्तन, सामाजिक उतारचढाव र सुरक्षा जोखिमहरू सामना गर्दै आएको छ । समयक्रमसँगै विभिन्न राजनीतिक अवस्थाका बाबजुत संगठनले व्यहोर्नुपरेको अवरोध, क्षति तथा बढ्दै गरेको समयानुकूल प्रविधिगत विकास सँगै विश्वव्यापी, क्षेत्रीय तथा आन्तरिक भौगोलिक सीमाना रहित साइबर सिर्जित विभिन्न चुनौतिपूर्ण अपराधमा बढ्दै गएको व्यापकताले प्रहरी संगठनलाई नयाँ प्रकारका चुनौतिहरू अपराधको स्वरूप परिवर्तन हुनु, प्रविधिको विकाससँगै नयाँ चुनौतीहरू देखा पर्नु तथा सामाजिक संरचनामा आएको रूपान्तरणले नेपाल प्रहरीलाई निरन्तर अनुकूलन र सुधारको बाटोमा अघि बढ्न बाध्य बनाएको छ ।

यिनै चुनौतीहरूको बीचमा नेतृत्व परिवर्तन सधैं स्वाभाविक प्रक्रिया रहँदै आएको छ । प्रहरी महानिरीक्षक (आईजीपी) को पदावधि सकिएपछि संगठनभित्रका सक्षम, अनुभवी र

कार्यसम्पादनमा अब्बल अधिकृतहरूबीच प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा नेतृत्व हस्तान्तरण हुँदै आएको छ । यस्तो नेतृत्व हस्तान्तरणले संगठनलाई नयाँ ऊर्जा, नवीन सोच र सुधारोन्मुख दृष्टिकोण प्रदान गर्दै आएको छ, जसले प्रहरी संगठनलाई समयानुकूल सुदृढ र प्रभावकारी बनाउँदै लगेको छ ।

यसै सन्दर्भमा, ३३औं प्रहरी महानिरीक्षक (आईजीपी) दानबहादुर कार्की नेपाल प्रहरी संगठनभित्रको एक विशिष्ट, साहसी, अनुशासित र रूपान्तरणकारी नेतृत्वको रूपमा स्थापित नाम हुन् । उनको जीवन, सेवा र योगदान केवल व्यक्तिगत सफलता मात्र होइन, नेपाल प्रहरीको संस्थागत सुधार, पेशागत सुदृढीकरण र जनविश्वास निर्माणको महत्वपूर्ण अध्याय हो । उनले संगठनभित्र पारदर्शिता, जवाफदेहिता र व्यावसायिक संस्कारलाई प्रवर्द्धन गर्दै

आवरण

प्रहरी-नागरिक सम्बन्धलाई अझ सुदृढ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन् । साथै, विपद् व्यवस्थापन, अपराध नियन्त्रण र सूचना प्रवाह प्रणालीमा गरिएको सुधारले नेपाल प्रहरीलाई आधुनिक, उत्तरदायी र जनमुखी संस्थाका रूपमा विकास गर्न उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएको छ ।

बाल्यकाल: संघर्ष, संस्कार र आत्मनिर्माण

गुल्मी जिल्लाको मालिका गाउँपालिका-७ (साबिकको घमिर गा.बि.स. वडा नं ५) मा १५ साउन २०२९ गते पिता स्व. कृष्ण बहादुर कार्की र माता चन्द्रकला कार्कीको कोखबाट जन्मिएका दानबहादुर कार्कीको बाल्यकाल ग्रामीण जीवनको सरलता, कठोरता

र आत्मनिर्भरता बीच बित्यो । उनी सानैदेखि मेहनती, जिम्मेवार र अनुशासित स्वभावका थिए । घरको काममा आमा-बुबालाई सहयोग गर्ने, भाँडा माइने, घाँस-दाउरा गर्ने जस्ता सामान्य कामहरूले नै उनको जीवनमा जिम्मेवारीबोधको आधार तयार गर्यो । यही संस्कारले उनलाई भविष्यमा एक कर्तव्यनिष्ठ प्रहरी अधिकारी बन्न प्रेरित गर्यो ।

विद्यालय जीवनमा उनी अत्यन्त मेधावी थिए । पढाइमा उत्कृष्ट प्रदर्शनका कारण उनी कक्षा ३ बाट सिधै कक्षा ५ मा उक्लिएका थिए, जुन उनको क्षमता र लगनशीलताको प्रमाण हो । साथै, वक्तृत्वकला, खेलकुद र सांस्कृतिक गतिविधिमा पनि उनी सधैं अग्रणी रहन्थे ।

- शिक्षा र काठमाडौंको यात्रा

उच्च शिक्षा हासिल गर्न उनी काठमाडौं प्रवेश गरे । प्रारम्भमा पारिवारिक आर्थिक सीमितताबीच संघर्ष गर्दै उनले होस्टेल जीवन बिताए । उनले ल क्याम्पस र आरआर क्याम्पसबाट स्नातक तह पूरा गरे । कलेज जीवनका ती दिनहरू उनका लागि अत्यन्तै संघर्षपूर्ण भए । कहिले ट्युसन फि जुटाउन समस्या, कहिले बसोबासको अभाव, त कहिले दैनिक खर्चको व्यवस्थापन-यी सबै कठिनाइका बीच पनि उनले आफ्नो अध्ययनलाई कहिल्यै रोकेनन् । सीमित स्रोतसाधनमा पनि आत्मनिर्भर बन्ने प्रयास गर्दै उनले अध्ययनसँगै सानातिना कामहरू पनि गरे । साथीहरूबीच सहयोगी, अनुशासित र लगनशील विद्यार्थीका रूपमा उनी परिचित थिए । काठमाडौंको संघर्षपूर्ण जीवनले उनलाई आत्मनिर्भर, दृढ र लक्ष्यप्रति केन्द्रित बनायो । यही चरणमा उनले देशको सेवा गर्ने दृढ निर्णय लिए ।

नेपाल प्रहरीमा प्रवेश: एउटा नयाँ अध्याय

२०५४ चैत १८ गते प्रहरी निरीक्षक (इन्स्पेक्टर) को रूपमा नेपाल प्रहरीमा प्रवेश गरेसँगै कार्कीको जीवनले नयाँ मोड लियो । सुरुको तलब चार हजार रुपैयाँ मात्र भए पनि उनको उद्देश्य सानो थिएन-देश र जनताको सेवा । सीमित साधन, चुनौतीपूर्ण कार्य वातावरण र अस्थिर सुरक्षा परिस्थितिबीच पनि उनले आफ्नो कर्तव्यप्रति दृढ प्रतिबद्धता कायम राखे ।

द्वन्द्वकालीन संवेदनशील परिस्थितिमा प्रहरी सेवामा प्रवेश गरेका उनी तत्कालीन कठिन समयका साक्षी मात्र होइन, सक्रिय सहभागी पनि बने । जोखिमपूर्ण पोस्टिङ, तनावपूर्ण ड्युटी र अनिश्चित सुरक्षा अवस्थाबीच उनले धैर्य, साहस र नेतृत्व क्षमता प्रदर्शन गरे । यसै शिलसिलामा द्वन्द्वकालीन समयमा सबैभन्दा चुनौतीपूर्ण मानिएको रोल्पा जिल्लामा खटिँदै आफू र सम्पूर्ण टोलीलाई सकुशल राख्दै आफ्नो जिम्मेवारी पुरा गरेका थिए । सोही अनुभवले उनलाई व्यवहारिक रूपमा अझ परिपक्व बनाउँदै संगठनभित्र जिम्मेवार र भरोसायोग्य अधिकृतका रूपमा स्थापित गरायो । निरन्तर मेहनत, अनुशासन र कर्तव्यनिष्ठताले उनको पेशागत यात्रालाई मजबुत आधार प्रदान गर्‍यो ।

इन्स्पेक्टरदेखि आईजीपीसम्म: एक संघर्ष, समर्पण र सफलताको कथा

आईजीपी कार्कीको पदोन्नति यात्रा निरन्तर मेहनत, कार्यकुशलता र परिणाममुखी नेतृत्वको स्पष्ट प्रतिबिम्ब हो । सेवा अर्वाधिभर उनले प्रत्येक जिम्मेवारीलाई केवल औपचारिक दायित्वका रूपमा मात्र नभई संगठन सुधार र रूपान्तरणको अवसरका रूपमा उपयोग गरे ।

प्रत्येक पदमा उनले जिम्मेवारी पूरा गर्नुमा मात्र सीमित नभई नयाँ अभ्यासको सुरुआत गरे । कार्यसम्पादनमा पारदर्शिता, अनुशासन र जवाफदेहितालाई प्राथमिकता दिँदै उनले मातहत निकायहरूमा व्यावसायिक संस्कार विकास गर्ने प्रयास गरे । साथै, प्रहरी-नागरिक सम्बन्ध सुदृढ बनाउने, अपराध नियन्त्रणलाई प्रभावकारी बनाउने र आन्तरिक व्यवस्थापनलाई चुस्त-दुरुस्त

आवरण

बनाउने दिशामा उनले निरन्तर पहल गरे । उनको नेतृत्व शैली आदेशात्मक मात्र नभई प्रेरणादायी पनि रह्यो, जसले संगठनभित्र कार्यसंस्कृतिमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ ।

डीएसपीमा प्रहरी वृत्त नयाँ बानेश्वरको कमान्ड सम्हाल्दा उनले शहरी सुरक्षा व्यवस्थापन, अपराध नियन्त्रण र जनसम्पर्कमा उल्लेखनीय दक्षता प्रदर्शन गरे । साथै २०७२ सालमा संविधान निर्माण पश्चात असन्तुष्ट दलबाट भएका र भारतले लगाएको अधोषित नाकाबन्दीको बिरोधस्वरूप भएका साना-ठूला गरी ४०० भन्दा बढी जुलुस तथा आन्दोलनहरूमा प्रदर्शनकारीहरूको मानव अधिकार पूर्ण रूपमा सुरक्षित रहने गरी प्रभावकारी ढंगले भीड व्यवस्थापन गर्न सफल भएका थिए ।

राजधानीको व्यस्त क्षेत्रमा काम गर्दा उनले ट्राफिक व्यवस्थापन, अपराध रोकथाम र समुदायसँगको सहकार्यलाई सन्तुलित रूपमा अघि बढाउँदै आफ्नो व्यावसायिक क्षमताको परिचय दिए । त्यसपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय सप्तरीमा कार्यरत रहँदा उनले संवेदनशील सामाजिक तथा राजनीतिक परिवेशबीच शान्ति-सुरक्षा कायम राख्ने चुनौतीपूर्ण जिम्मेवारी सफलतापूर्वक निर्वाह गरे ।

प्रहरी उपरीक्षक (एसपी) का रूपमा कास्की र कपिलवस्तु जिल्लाको कमान्ड सम्हाल्दा उनले पर्यटन क्षेत्रको सुरक्षा व्यवस्थापनदेखि सीमावर्ती अपराध नियन्त्रणसम्म महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरे । कास्कीमा पर्यटकीय सुरक्षालाई प्राथमिकतामा राख्दै उनले गुण्डागर्दी, संगठित आपराध तथा लागुऔषध दुर्व्यसन र ओसारपसार विरुद्ध विशेष अभियान सञ्चालन गर्दै शान्ति सुरक्षा सुदृढीकरणमार्फत पर्यटन प्रवर्द्धनमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएका थिए भने कपिलवस्तुमा सीमापार अपराध नियन्त्रण, तस्करी रोकथाम र सामुदायिक समन्वयलाई सुदृढ बनाए । कपिलवस्तु जिल्लामा दशैँ-तिहारको संवेदनशील अवधिमा दोहोरिँदै आएको हिन्दु-मुस्लिम समुदायबीचको धार्मिक तथा साम्प्रदायिक तनावलाई दीर्घकालीन समाधान केन्द्रित रणनीति अवलम्बन गरी प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन गरेका कारण त्यसयता हालसम्म उक्त चाडपर्वका समयमा कुनै अप्रिय घटना नघट्ने स्थायी शान्ति वातावरण स्थापित भएको छ ।

त्यसपछि जिल्ला प्रहरी परिसर काठमाडौँको कमान्ड सम्हाल्दै उनले देशकै सबैभन्दा संवेदनशील र व्यस्त जिल्लामा शान्ति-सुरक्षा व्यवस्थापन, अपराध अनुसन्धान तथा ट्राफिक व्यवस्थापनलाई थप सुदृढ बनाए । राजधानीको जटिल सुरक्षा चुनौतीहरूलाई प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापनसँगसँगै चर्चित भुटानी

शरणार्थी काण्डको अनुसन्धानलाई टुंगोमा पुर्याउँदै उनले आफ्नो नेतृत्व क्षमताको अर्को उचाइ प्रस्तुत गरे ।

प्रहरी नायब महानिरीक्षक (डीआईजी) का रूपमा उनले नेपाल प्रहरीको केन्द्रीय प्रहरी प्रवक्ता र लुम्बिनी प्रदेशको कमान्ड सम्हाल्दै प्रदेशस्तरीय सुरक्षा संरचनालाई व्यवस्थित, योजनाबद्ध र परिणाममुखी बनाउने महत्वपूर्ण कार्य गरे । उनको करिब ४ महिनाको कार्यकालमा लुम्बिनी प्रदेशलाई अपराध नियन्त्रण, विपद् व्यवस्थापन, सीमावर्ती सुरक्षा तथा राजस्व छली नियन्त्रणमा अन्य प्रदेशको तुलनामा उत्कृष्ट बनाउन उनले देखाएको सक्रियता उल्लेखनीय रह्यो ।

प्रहरी अतिरिक्त महानिरीक्षक (एआईजी) मा बढुवा भएपछि उनले प्रहरी प्रधान कार्यालयअन्तर्गत मानवश्रोत विकास विभागको नेतृत्व गर्दै सरुवा, बढुवा तथा प्रशासनिक व्यवस्थापनलाई पारदर्शी र मापदण्डमा आधारित बनाउने पहल गरे । साथै, भाद्र २३ गतेको घटनापश्चात श्रृजना भएको जटिल परिस्थितिमा काठमाडौँ उपत्यका प्रहरी कार्यालयको कमान्ड सम्हाल्दै सुरक्षा सन्तुलन कायम गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुका साथै काठमाडौँ उपत्यकाको समग्र सुरक्षा व्यवस्थापनलाई अझ प्रभावकारी बनाउने काम गरे । उनकै सक्रियतामा आन्दोलनका क्रममा क्षतिग्रस्त भएका काठमाडौँ उपत्यका अन्तर्गतका २०० भन्दा बढि प्रहरी युनिटको पुनःनिर्माण र अन्य श्रोत साधन व्यवस्थापन गरी उपत्यकाका सबै प्रहरी कार्यालयले तत्कालै नियमित सेवा प्रवाह गर्न सफल भएका थिए ।

यसरी विभिन्न तह र जिम्मेवारीहरूमा आफूलाई निरन्तर प्रमाणित गर्दै उनले इन्स्पेक्टर पदबाट सुरु गरेको आफ्नो पेशागत यात्रा प्रहरी महानिरीक्षक (आईजीपी) सम्म पुर्याएका छन् । यो यात्रा केवल पदोन्नतिको क्रम मात्र होइन, प्रत्येक चरणमा संचित अनुभव, नेतृत्व विकास र संगठनप्रतिको समर्पणको सशक्त उदाहरण पनि हो । यसैको प्रतिफलस्वरूप आईजीपी दान बहादुर

आवरण

कार्कीले आफ्नो सेवा अवधीमा थुप्रै पुरस्कार प्राप्त गर्न सफल भएका छन् । जसअन्तर्गत २०७५ सालमा नेपाल सरकारबाट प्रबल जनसेवा श्री पदक प्राप्त, २०७६ सालमा गण्डकी प्रदेश सरकारबाट ५० हजार नगद पुरस्कार, २०६० सालमा प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट प्रदेश सेवा पदक, संयुक्त राष्ट्र संघबाट विभिन्न पदक तथा प्रशंसापत्रका साथै १४ पटक अभिलेखमा जनिने गरी नगद पुरस्कारद्वारा पुरस्कृत भएका छन् ।

मानविकी तथा समाजशास्त्रमा स्नातक, शिक्षा शास्त्रमा स्नातक, कानून संकायमा स्नातक र राजनीतिशास्त्रमा स्नातकोत्तर गरेका प्रहरी महानिरीक्षक कार्कीले उच्चस्तरीय राष्ट्रिय सुरक्षा तालिम, अप्रेशनल कमाण्ड तथा व्यवस्थापन, सार्वजनिक विरोधहरूमा कानून कार्यान्वयन संस्थाहरूको भूमिका र उत्तरदायित्व, विशिष्ट व्यक्तिको सुरक्षा, ह्युमन राइट्स इन ल इन्फोर्समेन्ट ट्रेनिङ कोर्स, कोल्याप्स स्ट्रक्चर सर्च एण्ड रेस्क्यू कोर्स, प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम, मेडिकल फस्ट रेस्पण्डर कोर्स, अपराध अनुसन्धान लगायत विभिन्न २२ वटा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तालिम हासिल गरेका छन् ।

संयुक्त राष्ट्रसंघीय मिसनमा नेपाल प्रहरीको प्रतिनिधित्व गर्दै प्रहरी निरीक्षक दर्जामा २ पटक पुर्वी टिमोर र प्रहरी नायव उपरीक्षक दर्जामा १ पटक हाइटी गरी ३ वटा मिसनमा करिब ४ वर्ष अर्वाधि शान्ति स्थापनार्थ खटिएको अनुभवले प्रहरी महानिरीक्षक कार्कीलाई अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा समेत छुट्टै पहिचान दिलाएको छ ।

–नेपाल प्रहरीको रूपान्तरणकारी नेतृत्व: आईजीपी कार्कीको योगदान

आईजीपी दानबहादुर कार्कीले प्रहरी संगठनलाई जनमुखी बनाउने प्रयासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै संस्थागत सुधारका अनेक पहलहरू अघि बढाए । नागरिकसँग प्रत्यक्ष संवाद, नियमित सार्वजनिक सुनुवाइ, मिडिया समन्वय, सामाजिक सञ्जालमार्फत सूचना प्रवाह तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूलाई उनले

व्यवस्थित र संस्थागत स्वरूप प्रदान गरे । प्रहरी संगठनलाई “दण्डात्मक संस्था मात्र होइन, सेवा-उन्मुख संस्था” बनाउने उनको दृष्टिकोण व्यवहारमै रूपान्तरण हुँदै गएको देखिन्छ ।

उनले समुदाय-प्रहरी साभेदारी कार्यक्रमलाई सशक्त बनाउँदै स्थानीय तहदेखि केन्द्रसम्म जनसहभागितामूलक सुरक्षा प्रणाली विकास गर्ने प्रयास गरे । यसले प्रहरी र नागरिकबीचको दूरी घटाउँदै आपसी विश्वास र सहकार्यलाई मजबुत बनाएको छ । अपराध नियन्त्रण मात्र होइन, अपराध रोकथाम र सामाजिक सचेतना विस्तारमा पनि उनले विशेष ध्यान दिए ।

– सूचना प्रणाली, डिजिटल रूपान्तरण र मानव संसाधन सुधार

आईजीपी दानबहादुर कार्कीको नेतृत्वमा नेपाल प्रहरी संगठनलाई आधुनिक, प्रविधिमैत्री र प्रभावकारी बनाउने दिशामा उल्लेखनीय कदमहरू चालिएका छन् । विशेषगरी सूचना प्रणालीको सुधार र डिजिटल रूपान्तरणलाई प्राथमिकतामा राख्दै उनले संगठनभित्र कार्यसम्पादनलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाउने आधार तयार गरेका छन् ।

डिजिटल रिपोर्टिङ प्रणाली, मासिक कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन, अनलाइन समन्वय प्रणाली तथा डेटा-आधारित निर्णय प्रक्रियाको प्रयोगले संगठनभित्र पारदर्शिता र कार्यक्षमता दुवैमा उल्लेखनीय वृद्धि भएको छ । प्रहरी प्रधान कार्यालयमा स्थापना गरिएको AI-AAC (Artificial Intelligence and Advanced Analytics Cell) ले सूचना प्रवाहलाई छिटो, विश्वसनीय र सहज पहुँचयोग्य बनाउँदै नेपाल प्रहरीलाई परम्परागत ढाँचाबाट डिजिटल युगतर्फ उन्मुख गराएको छ । हराएका सवारी साधनहरूको अभिलेखीकरण गर्ने कार्य व्यवस्थित तथा सेवाग्राहीमैत्री बनाउनको लागि Traffic प्रहरीको वेबसाइटबाट LOST VEHICLE RECORD SYSTEM कार्यान्वयनमा ल्याईएको छ जसमा सवारी धनी आफैले Online निवेदन दिन सक्ने र आफ्नो सवारीसाधन भेटिए/नभेटिएको समेत Online बाट नै थाहा पाउन सक्ने व्यवस्था मिलाइएको छ । हराएका तथा अलपत्र अवस्थामा भेटिएका व्यक्तिहरूको र पहिचान नखुलेका शवहरूको विवरण हेरी पहिचान तथा सनाखत गर्न मिल्ने गरि यस्ता सूचनाहरू सर्वसाधारणको पहुँचसम्म पुग्ने गरी नेपाल प्रहरीको वेबसाइट परिष्कृत गरिएको छ । त्यसैगरी प्रहरी कार्यालयमा दर्ता भएका उजुरी, निवेदन, गुनासो, जाहेरी दरखास्तको प्रगती सम्बन्धमा सेवाग्राहीलाई फोन गरेर वा SMS मार्फत जानकारी दिने व्यवस्था लागु गरिएको छ भने AI को प्रयोग गरी सामाजिक सञ्जालमार्फत सचेतना फैलाउने अभियानको समेत सुभारम्भ

आवरण

भएको छ । यि नविनतम कार्यहरूले नेपाल प्रहरीको निर्णय प्रक्रियालाई मात्र होइन, जवाफदेहितालाई पनि सुदृढ बनाएको छ । यससँगै, मानव संसाधन व्यवस्थापनमा पनि उनले सुधारका महत्वपूर्ण पहल गरेका छन् । सरुवा, बढुवा र काज प्रणालीलाई पूर्ण रूपमा पारदर्शी, मापदण्ड-आधारित र निष्पक्ष बनाउन विशेष ध्यान दिँदै “तीनपुस्ते रेकर्ड प्रणाली” लागू गरिएको छ । यस प्रणालीले योग्यतामा आधारित व्यवस्थापन संस्कृतिलाई संस्थागत गर्दै सिफारिस र अनियमितताको सम्भावनालाई न्यून बनाएको छ । सरुवा प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्दै आफ्नो दरबन्दिमा हाजिर भएपछि मात्र दर्ज्यानी चिह्न प्रदान गर्ने नीति लागू गरिएको छ । कर्मचारी मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई तथ्य-आधारित र परिणाममुखी बनाउने अभ्यासले संगठनभित्र सकारात्मक प्रतिस्पर्धा, पेशागत निष्पक्षता र आपसी विश्वासको वातावरण निर्माण गरेको छ । समग्रमा, सूचना प्रविधि र मानव संसाधन व्यवस्थापनमा गरिएको यी सुधारहरूले नेपाल प्रहरीलाई आधुनिक, उत्तरदायी र पारदर्शी संस्थाका रूपमा स्थापित गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् ।

यस बाहेक प्रहरी महानिरीक्षक कार्कीले मातहत प्रहरी कर्मचारीहरूको हक-हित, मनोबल अभिवृद्धि तथा सेवा-सुविधा सुदृढीकरणका लागि सँधै चिन्तनशील रहँदै आवश्यक सुधार, प्रोत्साहन तथा कल्याणकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी संगठनभित्र सकारात्मक कार्यसंस्कृति विकास गर्न महत्वपूर्ण योगदान पुर्याएका छन् । पदभार ग्रहणको समयमा व्यक्त गरेको प्रतिबद्धता अनुरूप प्रहरी कार्यालय सहयोग देखि प्रहरी बरिष्ठ नायब निरीक्षक दर्जासम्मको प्रहरी कर्मचारीका लागि “आकस्मिक सहूलियत कर्जा” प्रवाह प्रक्रिया पूरा गरी अनलाइन आवेदन प्रणाली सञ्चालन गरिएको छ भने राशन स्केलमा देखिएको असमानता हटाउँदै फागुन १ गतेदेखि लागु हुने गरी नेपाल प्रहरीको राशन स्केलमा थप ३ प्रकारका सामग्री समावेश भएको छ । त्यसैगरी नेपाल प्रहरीले प्रयोग गर्दै आईरहेको पोशाकको समयानुकूल सुधारका सम्बन्धमा अध्ययन गरी सुझाव

पेश गर्न प्रहरी अतिरिक्त महानिरीक्षकको संयोजकत्वमा समिति गठन भई कार्य भइरहेको छ । यि कार्यहरूले केहि हदसम्म भएपनि आधारभूत तहका प्रहरी कर्मचारीको मनोबल बढाउन सहयोग पर्याएको छ ।

- कठोर कमान्डर, कोमल हृदय: आईजीपी दानबहादुर कार्कीको द्वैध व्यक्तित्व

प्रहरी संगठनभित्र दानबहादुर कार्की कडा स्वभावका साथै बहुआयामिक अनुभव र क्षमताका विशिष्ट कमान्डरका रूपमा परिचित छन् । मातहतका प्रहरी कर्मचारीहरू उनीप्रति सम्मान र अनुशासनका कारण स्वाभाविक रूपमा गम्भीर र सचेत रहने गर्छन् । कमान्डमा कठोर शैली अपनाउने उनको नेतृत्वलाई धेरैले परिणाममुखी, स्पष्ट र अनुशासित मान्छन् । आदेशमा स्पष्टता, कार्यान्वयनमा कडाइ र जिम्मेवारीमा कुनै सम्भौता नगर्ने उनको कार्यशैलीले संगठनभित्र व्यावसायिक अनुशासन कायम राख्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ ।

जेन्जी प्रदर्शनपछिको अत्यन्त संवेदनशील र चुनौतीपूर्ण अवस्थामा, आईजीपीको निर्देशनअनुसार भदौ २४ गते उपत्यका प्रहरी कार्यालय, रानीपोखरीमा कमान्ड सम्हाल्न तयार हुनु उनको साहस, आत्मविश्वास र कर्तव्यनिष्ठाको ज्वलन्त उदाहरण हो । आन्दोलनपछि प्रहरी संगठन अस्तव्यस्त बनेको, संरचना क्षतिग्रस्त भएको र मनोबल कमजोर बनेको अवस्थामा नेतृत्व सम्हाल्नु कुनै सामान्य जिम्मेवारी थिएन । तर, कार्कीले त्यसलाई अवसरका रूपमा लिएर संगठनलाई पुनः सुदृढ बनाउने दिशामा निर्णायक भूमिका खेले । यही चरणलाई उनको आईजीपी यात्राको महत्वपूर्ण मोडका रूपमा लिन सकिन्छ ।

तर, उनको व्यक्तित्व केवल कठोर कमान्डरमा सीमित छैन । फौजी अनुशासनभित्र रहने उनीभित्र एक संवेदनशील, भावनाशील र सिर्जनशील व्यक्तित्व पनि लुकेको छ । उनी एक कुशल गीतकारसमेत हुनु, जसले प्रहरी जीवनका अनुभूति, संघर्ष र समर्पणलाई शब्दमा उतार्ने क्षमता राख्छन् । ड्युटीमा कठोर देखिने उनी गीत लेख्दा भने अत्यन्त भावुक बन्ने गर्छन् ।

आवरण

कार्कीले लेखेका गीतहरूको रेकर्डिङ तथा म्युजिक भिडियो निर्माणमा सँगै काम गरेका सरोज ओलीका अनुसार, “गीतको भावनासँगै उहाँ आफैँ पनि भावुक बन्दुहुन्छ, कतिपय बेला आँखा रसाउँछ।” यसबाट उनको भित्री मानवीय पक्ष भल्किन्छ, जसले उनी केवल आदेश दिने अधिकारी मात्र होइन, भावना बुझ्ने संवेदनशील नेतृत्व पनि हुन् भन्ने देखाउँछ।

प्रहरीको औपचारिक तथा अनौपचारिक कार्यक्रममा आजभोलि गुन्जने एक लोकप्रिय गीत—

“हर गाउँ हर नगरी, फूलको वासना सरी, नागरिकलाई मानी सर्वोपरि...”

यि शब्दहरू कार्कीको कलमबाट जन्मिएका हुन्। यस गीतले प्रहरीको मूल भाव—नागरिकप्रतिको समर्पण—लाई अत्यन्त सशक्त रूपमा अभिव्यक्त गर्छ।

त्यस्तै,

“आमा, म त फर्केर आएँ—खरानीबाट उठेर आएँ...”

भन्ने भावनात्मक अभिव्यक्तिले द्वन्द्व, जोखिम र कठिन परिस्थितिमा खटिने प्रहरीहरूको पीडा, संघर्ष र समर्पणलाई मार्मिक रूपमा प्रस्तुत गर्छ। यो केवल गीत होइन, प्रहरी जीवनको यथार्थ कथा हो—जहाँ व्यक्तिगत रहस्य त्यागेर राष्ट्र र नागरिकको सुरक्षाका लागि आफूलाई समर्पित गरिन्छ।

कार्कीका सिर्जनाहरूले देखाउँछन् कि प्रहरी जीवन केवल कर्तव्य र अनुशासनमा सीमित छैन, त्यसभित्र भावनाहरू, त्याग, पीडा र आशाका कथाहरू पनि लुकेका छन्। उनका गीतहरूले प्रहरी र नागरिकबीच भावनात्मक सम्बन्ध जोड्ने काम गरेका छन्।

२०८१ सालमा उनले दसैँ रमाइलो बोलको गीत सार्वजनिक गरेका थिए भने “आँखा भिमभिम भो” र “गुन्यु चोली पटुकी” जस्ता गीतहरू यसअघि नै सार्वजनिक भइसकेका छन्। यी

सिर्जनाहरूले उनको सांगीतिक रुचि मात्र होइन, नेपाली समाज, संस्कृति र भावनासँगको गहिरो सम्बन्धलाई पनि उजागर गर्छ।

यसरी हेर्दा, दानबहादुर कार्की एकातर्फ कडा, अनुशासित र परिणाममुखी प्रहरी कमान्डर हुन् भने अर्कोतर्फ संवेदनशील, सिर्जनशील र मानवीय भावना बोकेको व्यक्तित्व पनि हुन्। यही द्वैध विशेषताले उनलाई एक पूर्ण, सन्तुलित र अनुकरणीय नेतृत्वका रूपमा स्थापित गरेको छ—जहाँ कठोरता र कोमलता दुवै उतिकै सन्तुलनमा देखिन्छन्।

१५० दिनको नेतृत्व: जेन्जी आन्दोलनपछि पुनःस्थापना साथै सफल निर्वाचन

आईजीपीको रूपमा प्रारम्भिक १५० दिनमै उनले संगठनमा उल्लेखनीय सुधार र परिणाममुखी नेतृत्वको स्पष्ट छाप छोडे। यस छोटो अवधिमा नै नेपाल प्रहरी संगठनले सुरक्षा व्यवस्थापन, आन्तरिक प्रशासन र जनसेवा प्रवाहमा देखिने गरी सुधार अनुभव गर्‍यो। विशेषगरी निर्वाचन सुरक्षा सफलतापूर्वक सम्पन्न हुनु, शान्तिपूर्ण मतदान प्रक्रिया सुनिश्चित हुनु, संगठनात्मक मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार ल्याइनु, कर्मचारीहरूको मनोबल वृद्धि हुनु र आन्तरिक प्रशासन सुदृढीकरण हुनु यी सबै उपलब्धिहरू उनको नेतृत्व क्षमताको स्पष्ट प्रमाणका रूपमा स्थापित भए।

उनको नेतृत्व केवल कागजी सुधारमा सीमित रहेन, बरु व्यवहारिक रूपमा संगठनलाई सक्रिय, जिम्मेवार र परिणाममुखी बनाउने दिशामा केन्द्रित रह्यो। संगठनभित्रको विश्वास, अनुशासन र समन्वयलाई मजबुत बनाउँदै उनले प्रहरी संरचनालाई पुनः सक्रिय र प्रभावकारी बनाउन सफल भए।

विशेषगरी, जेन्जी आन्दोलनपछिको अवस्था नेपाल प्रहरीका लागि अत्यन्त कठिन, संवेदनशील र चुनौतीपूर्ण समय थियो। आन्दोलनका क्रममा प्रहरीका भवनहरूमा आगजनी भएको, महत्वपूर्ण संरचनाहरू क्षतिग्रस्त भएको तथा हातहतियारसमेत लुटिएको अवस्थाले संगठनको मनोबल गम्भीर रूपमा प्रभावित भएको थियो। यस्तो अवस्थामा संगठनलाई पुनः सशक्त बनाउनु, मनोबल उच्च राख्नु र सेवा प्रवाहलाई निरन्तरता दिनु कुनै सामान्य कार्य थिएन, यो एक गम्भीर नेतृत्व परीक्षण थियो।

तर यही चुनौतीपूर्ण परिस्थितिमा आईजीपी कार्कीको नेतृत्व क्षमताले आफूलाई प्रमाणित गर्‍यो। उनले तत्काल संगठनात्मक पुनर्संरचना, सुरक्षा पुनःस्थापना र मनोबल पुनर्निर्माणलाई प्राथमिकता दिए। मातहतका सबै तहमा प्रत्यक्ष संवाद, प्रेरणादायी निर्देशन र स्पष्ट कार्ययोजना लागू गर्दै उनले प्रहरी संगठनलाई पुनः सक्रिय बनाउने अभियान सुरु गरे।

हातहतियार लुटिएको, भवनहरू क्षतिग्रस्त भएको र

आवरण

कर्मचारीहरूमा अस्थिरता देखिएको अवस्थामा पनि उनले संयमता, धैर्य र दृढ नेतृत्वका साथ संगठनलाई पुनः एकताबद्ध गर्न सफल भए। स्रोत-साधनको सीमितताबीच पनि उनले उपलब्ध जनशक्ति, समन्वय र रणनीतिक व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी रूपमा उपयोग गरे। यसले संगठनभित्र विश्वास र आत्मबल पुनः स्थापित गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्यो।

यही कठिन परिस्थितिलाई पार गर्दै छोटो समयमै उनले नेपाल प्रहरीलाई पुनः पुरानो अवस्थामा मात्र होइन, अझ सुदृढ, संगठित र आत्मविश्वासी अवस्थामा फर्काउन सफल भए। विशेषगरी, आम निर्वाचनलाई शान्तिपूर्ण, सुरक्षित र व्यवस्थित रूपमा सम्पन्न गराउनु उनको नेतृत्वको सबैभन्दा महत्वपूर्ण उपलब्धि मानिन्छ।

निर्वाचन सुरक्षा व्यवस्थापनजस्तो संवेदनशील जिम्मेवारीलाई उनले योजनाबद्ध रणनीति, प्रभावकारी कमाण्ड संरचना र समन्वयात्मक प्रणालीमार्फत सफलतापूर्वक सम्पन्न गरे। सातै प्रदेशमा सुरक्षा संयन्त्र सक्रिय बनाउँदै कुनै ठुलो अवरोध बिना मतदान प्रक्रिया सम्पन्न हुनु उनको नेतृत्व क्षमताको ऐतिहासिक प्रमाण हो।

यस सम्पूर्ण प्रक्रियामा उनले प्रहरी संगठनलाई केवल आदेश पालना गर्ने संरचना मात्र नभई जिम्मेवार, आत्मविश्वासी र जनउत्तरदायी संस्थाका रूपमा स्थापित गर्ने प्रयास गरे। कर्मचारीहरूको मनोबल वृद्धि, आन्तरिक प्रशासन सुदृढीकरण र संगठनात्मक मूल्याङ्कन प्रणाली सुधारले दीर्घकालीन रूपमा संगठनलाई अझ मजबुत बनाउने आधार तयार गर्‍यो।

उनको नेतृत्व शैली संकटमा विचलित नहुने, निर्णयमा स्पष्टता राख्ने र परिणाममा केन्द्रित रहने खालको देखिन्छ। कठिन परिस्थितिमा पनि शान्त, संयमित र योजनाबद्ध रूपमा अधि बढ्ने उनको क्षमता नेपाल प्रहरीको आधुनिक नेतृत्वमा एउटा महत्वपूर्ण उदाहरण बनेको छ।

- आईजीपी कार्कीको बाँकी कार्यकाल: अपेक्षा, अवसर र चुनौती

प्रहरी नियमावली अनुसार उनी २०८४ साल चैत १७ गतेसम्म नेपाल प्रहरी संगठनको नेतृत्वमा रहनेछन्। यसले उनलाई संगठनभित्र दीर्घकालीन नीति, संरचनागत सुधार र व्यावसायिक रूपान्तरणलाई संस्थागत गर्ने पर्याप्त अवसर प्रदान गरेको छ। नेतृत्वको बाँकी अवधिलाई धेरैले नेपाल प्रहरीको आधुनिकीकरण र जनमुखी सेवा प्रवाहलाई अझ मजबुत बनाउने महत्वपूर्ण चरणका रूपमा हेरेका छन्।

उनले कार्यभार सम्हालेको प्रारम्भिक १५० दिनमै संगठनभित्र देखिने गरी सुधारका संकेतहरू देखिएका छन्। आन्तरिक प्रशासन सुदृढीकरण, सूचना प्रणालीको डिजिटल रूपान्तरण, मानव संसाधन व्यवस्थापनमा पारदर्शिता, कर्मचारी मनोबल वृद्धि तथा निर्वाचन सुरक्षाको सफल व्यवस्थापनजस्ता उपलब्धिहरूले उनको नेतृत्व क्षमताको स्पष्ट चित्र प्रस्तुत गरेका छन्। छोटो समयमै देखिएको यो परिणामले संगठनभित्र नयाँ ऊर्जा र विश्वासको वातावरण सिर्जना गरेको छ।

आगामी करिब दुई वर्षको कार्यकाललाई भने अझ महत्वपूर्ण अवसरका रूपमा लिइएको छ। यस अवधिमा संगठनलाई प्रविधिमैत्री बनाउने, अपराध अनुसन्धान प्रणालीलाई अझ प्रभावकारी गर्ने, सीमावर्ती सुरक्षा सुदृढ गर्ने तथा नागरिकसँगको प्रहरी सम्बन्धलाई अझ नजिक ल्याउने अपेक्षा गरिएको छ। साथै, संगठनभित्र व्यावसायिकता, अनुशासन र जवाफदेहितालाई दीर्घकालीन रूपमा संस्थागत गर्ने चुनौती पनि उनीसँगै जोडिएको छ।

समाजमा बढ्दो अपेक्षा अनुसार, प्रहरी संगठनलाई केवल सुरक्षा निकायको रूपमा होइन, एक सेवा-उन्मुख, पारदर्शी र उत्तरदायी संस्थाका रूपमा विकास गर्ने जिम्मेवारी पनि उनको नेतृत्वमा रहेको छ। नागरिकहरूले प्रहरी प्रति राखेको विश्वास र अपेक्षालाई व्यवहारमा रूपान्तरण गर्न सक्नु उनको आगामी कार्यकालको मुख्य परीक्षा हुनेछ।

यसरी, प्रारम्भिक सफलताले बलियो आधार तयार पारेको भए पनि वास्तविक नेतृत्व क्षमता आगामी दिनमा अझ स्पष्ट हुने अपेक्षा गरिएको छ। संगठन सुधार, सुशासन र जनविश्वास निर्माणका दृष्टिले उनको बाँकी कार्यकाल नेपाल प्रहरीको इतिहासमा महत्वपूर्ण मोड सावित हुन सक्ने धेरैको विश्वास छ।

प्रहरी निरीक्षकदेखि प्रहरी महानिरीक्षकसम्म

प्रहरी निरीक्षक	२०५४ चैत १८
डीएसपी	२०६६ मंसिर २६
एसपी	२०७४ साउन १९
एसएसपी	२०७९ साउन ३
डीआईजी	२०८१ जेठ १३
एआईजी	२०८२ वैशाख १९
आईजीपी	२०८२ कार्तिक २७

लेखक: दिपक राज जोशी स्थानीय सरोकार पत्रिकाका
प्रबन्ध निर्देशक तथा सुरक्षा सरोकार डटकमका सम्पादक हुन्।

विकास निर्माण, समृद्धि र पुनःनिर्माणमा स्थानीय सरकारको बलियो आधार

“स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को अनुसूची ८ को २२ एकल अधिकार”

जीवन शर्मा

“ शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारको क्षेत्रमा पनि स्थानीय सरकारको भूमिका महत्वपूर्ण छ । प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा, स्वास्थ्य संस्था स्थापना, पोषण कार्यक्रम, सरसफाइ व्यवस्थापन, मातृ-शिशु स्वास्थ्य सेवा र खोप कार्यक्रमजस्ता कार्यहरू सञ्चालन गर्ने दायित्व स्थानीय सरकारले लिएको छ । संविधानमा उल्लेख गरिएका स्थानीय सरकारका २२ वटा एकल अधिकार र १३ साभ्ता अधिकारको विस्तृत व्याख्या स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को अनुसूची ८ र ९ मा रहेका बुँदाहरू नियाल्न सकियो भने विकास निर्माण, समृद्धि र पुनःनिर्माणमा टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ । ”

स्थानीय सरोकार- नेपालको वर्तमान संविधानले मुलुकमा सङ्घीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली अवलम्बन गरेको छ । संविधानमार्फत स्थापित संघीय व्यवस्था नेपालको शासन प्रणालीमा आएको सबैभन्दा ठुलो संरचनात्मक परिवर्तन हो । यस व्यवस्थाको सफलता वा असफलता स्थानीय सरकारको कार्यसम्पादनसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको छ । जनतासँग सबैभन्दा नजिकको सरकार भएकाले स्थानीय तहले संघीयताको प्रभावकारी कार्यान्वयन र सबलीकरणमा निर्णायक भूमिका खेल्दै आएका छन् ।

स्थानीय सरकार स्थानीय जनता र उनीहरूका समस्यासँग सबैभन्दा नजिक रहने र प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने निकाय हो । नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा नेपाललाई लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था भएको राष्ट्रका रूपमा परिभाषित गरिएको छ । संविधानको भाग ५, धारा ५६ (१) मा राज्यको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको हुने व्यवस्था छ । त्यस्तै, धारा ५६ (२) मा राज्यशक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधान र कानूनबमोजिम गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । धारा ५६ (४) ले स्थानीय तहअन्तर्गत गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्ला सभा रहने स्पष्ट पारेको छ ।

धारा ५७ मा राज्यशक्तिको बाँडफाँट गरी अनुसूची ५, ६, ७, ८ र ९ मा एकल तथा साभा अधिकारहरूको सूचीकरण गरिएको छ । धारा ३०६ (ढ) मा स्थानीय तह भन्नाले संविधान बमोजिम स्थापना हुने गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्ला सभालाई सम्भन्नुपर्ने भनी परिभाषित गरिएको छ । गाउँसभा र नगरसभा, कार्यपालिका र न्यायिक समिति जस्ता इकाइमार्फत सेवा प्रवाह गर्ने यो राज्यको सबैभन्दा सक्रिय सरकार हो । यसले जनताको घरआँगनमै पुगेर सेवा दिने र समस्याको शीघ्र सम्बोधन गर्ने हुँदा नागरिकले सरकारको वास्तविक उपस्थितिको प्रत्याभूति गर्न पाएका छन् ।

स्थानीय तहको एकल अधिकारलाई अनुसूची ८ मा २२ वटा र साभा अधिकारलाई अनुसूची ९ मा १३ वटा विषयमा समेटेको छ । राज्यको पुनःसंरनापश्चात हाल नेपालमा ७५३ स्थानीय सरकार र ७७ जिल्ला समन्वय समितिहरू क्रियाशील छन् । स्थानीय सरकारअन्तर्गत ६ महानगरपालिका, ११ उपमहानगरपालिका, २७६ नगरपालिका र ४६० गाउँपालिका रहेका छन् । संविधान र कानुनले प्रदान गरेको विधायिकी, कार्यकारिणी, न्यायिक, आर्थिक र विकास सम्बन्धी अधिकारको सफल कार्यान्वयन हुन सकेमा मात्र मुलुकले आर्थिक सामाजिक समृद्धि र दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सक्छ ।

वर्तमान संविधान जारी भएपछि देशभरका ७५३ वटा स्थानीय सरकारले एक कार्यकाल पूरा गरिसकेका छन् । यस अवधिमा संविधानले स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको एकल अधिकार कतिको प्रभावकारी रूपमा प्रयोग भयो भन्ने विषयमा गम्भीर विश्लेषण हुनु आवश्यक छ । यही विश्लेषणका आधारमा हालै दोस्रो कार्यकालका लागि नवनिर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले आफूलाई प्राप्त अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा विशेष ध्यान दिनु जरुरी छ । यस कार्यमा कर्मचारीतन्त्र तथा गाउँ वा नगरवासीको सक्रिय सहयोग अपरिहार्य छ । साथै, संघ सरकार र प्रदेश सरकारबाट समेत सकारात्मक सोच र सहकार्य आवश्यक हुन्छ ।

वास्तवमा, सङ्घीय शासन प्रणालीको आधारशीला नै स्थानीय सरकार हो । स्थानीय सरकार सबल भए मात्र सङ्घीयता बलियो हुन्छ भन्ने तथ्य स्पष्ट छ । संविधानमा उल्लेख गरिएका स्थानीय सरकारका २२ वटा एकल अधिकारको विस्तृत व्याख्या स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को अनुसूची ८ मा बुँदाहरू निम्नअनुसार छन् ।

- नगर प्रहरी

नगर प्रहरी स्थानीय सरकारअन्तर्गत रहने सुरक्षा तथा अनुशासनसम्बन्धी निकाय हो । नेपालको संविधानको अनुसूची

८ अनुसार स्थानीय सरकारको एकल अधिकारभित्र नगर प्रहरीको व्यवस्था पर्दछ । यसको विस्तृत व्यवस्था स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गरेको छ ।

नगर प्रहरीको मुख्य भूमिका स्थानीय तहको कानुन कार्यान्वयन, नगर अनुशासन कायम, सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण, फुटपाथ अतिक्रमण नियन्त्रण, स्थानीय बजार व्यवस्थापन, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा सहयोग, स्थानीय कर तथा शुल्क संकलनमा सहयोग तथा विपद् व्यवस्थापनमा समन्वय गर्नु हो । नगर प्रहरी स्थानीय तहका प्रमुख (नगरप्रमुखगाउँपालिका अध्यक्ष) को निर्देशनमा सञ्चालन हुन्छ ।

नगर प्रहरी नेपाल प्रहरीको विकल्प भने होइन । यो स्थानीय तहको आवश्यकता अनुसार सीमित अधिकारसहित काम गर्ने संरचना हो । शान्ति सुरक्षा, आपराधिक अनुसन्धान र बल प्रयोगसम्बन्धी मुख्य जिम्मेवारी भने नेपाल प्रहरीकै हुन्छ । त्यसैले नगर प्रहरी, नेपाल प्रहरी र प्रशासनबीच समन्वय अत्यन्त आवश्यक मानिन्छ ।

संक्षेपमा भन्नुपर्दा, नगर प्रहरी स्थानीय सरकारलाई संविधानले दिएको स्वशासनको अधिकार कार्यान्वयन गर्ने एक महत्वपूर्ण औजार हो । यसको प्रभावकारी सञ्चालनले स्थानीय शासन सुदृढ, व्यवस्थित र उत्तरदायी बनाउन सहयोग पुऱ्याउँछ ।

बुँदा नं. १ मा नगर प्रहरीको व्यवस्था छ । यसर्थ, यसको गठन गरी पालिकाले जारी गरेको मापदण्डको कार्यान्वयन, सार्वजनिक सम्पत्तिको सुरक्षा र चाडपर्वको सुरक्षा व्यवस्थापन गर्नु गराउनु पर्छ । साथै, नगर प्रहरीबाट स्थानीय बजार र पार्किङ व्यवस्थापन, मिलापत्रको कार्यान्वयन, सार्वजनिक जमिनको संरक्षण, विपत्ता उद्धार, अनधिकृत होडिङ बोर्डको नियन्त्रण, छाडा चौपायाको नियन्त्रण र अनधिकृत निर्माणको नियन्त्रण गर्नुपर्छ ।

- सहकारी संस्था

सहकारी संस्था नेपालको सङ्घीय शासन व्यवस्थामा स्थानीय सरकारको एक महत्वपूर्ण अधिकार र दायित्वअन्तर्गत पर्दछ । नेपालको संविधानको अनुसूची ८ अनुसार सहकारी संस्था सञ्चालन, नियमन र प्रवर्द्धन स्थानीय तहको एकल अधिकार हो । यससम्बन्धी विस्तृत व्यवस्था स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ तथा सहकारी ऐन, २०७४ मा गरिएको छ । बुँदा २ अनुसार, सहकारी संस्था स्थानीय सरकारको एकल अधिकारभित्र पर्छ ।

सहकारी संस्था आपसी सहयोग, आत्मनिर्भरता र सामूहिक हितका सिद्धान्तमा आधारित संस्था हो । यसको मुख्य उद्देश्य सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक उन्नति गर्नु हो । स्थानीय तहमा सहकारी संस्थाले बचत तथा ऋण, कृषि, उपभोक्ता,

दुग्ध, महिला, श्रमिक लगायतका क्षेत्रमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएका छन् ।

स्थानीय सरकारले सहकारी संस्थाको दर्ता, अनुगमन, नियमन, लेखा परीक्षणमा सहजीकरण, क्षमता विकास, तथा विवाद समाधानमा सहयोग गर्ने जिम्मेवारी पाउँछ । साथै, सहकारीको माध्यमबाट स्थानीय आर्थिक विकास, रोजगारी सिर्जना र गरिबी निवारणमा टेवा पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

यद्यपि पछिल्ला वर्षहरूमा केही सहकारी संस्थामा देखिएका अनियमितता, कमजोर सुशासन र वित्तीय जोखिम का कारण सहकारी क्षेत्रप्रति जनविश्वासमा चुनौती देखिएको छ । त्यसैले स्थानीय तहले सहकारी संस्थाको पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र सुशासन सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्नुपर्ने आवश्यकता भन्ने बढेको छ ।

समग्रमा, सहकारी संस्था स्थानीय सरकारको प्रत्यक्ष सरोकारको विषय हो । यसलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न सके सहकारी क्षेत्रले स्थानीय अर्थतन्त्र सुदृढ बनाउन महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्छ ।

- एफएम सञ्चालन

एफएम सञ्चालन स्थानीय सरकारको महत्वपूर्ण एकल अधिकारमध्ये एक हो । नेपालको संविधानको अनुसूची ८ अनुसार एफएम रेडियो, एफएम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्दछ । यसको कानुनी आधार स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र प्रचलित सञ्चार सम्बन्धी कानूनहरूले स्पष्ट गरेका छन् । बुँदा ३ मा एफएम सञ्चालन पर्छ । यसअनुसार एक सय वटा सम्मको रेडियो सञ्चालन र अनुमति दिने कार्य पालिकामा पर्छ ।

स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र सामुदायिक एफएम रेडियोको स्थापना, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा अनुगमन गर्न सक्छ । एफएम रेडियो स्थानीय भाषा, संस्कृति, सूचना तथा जनचेतना अभिवृद्धिको सशक्त माध्यम हो । यसले स्थानीय सरकारका नीति, योजना, कार्यक्रम, बजेट, सूचना तथा सेवा प्रवाहलाई जनतासम्म प्रभावकारी रूपमा पुऱ्याउन मद्दत गर्दछ ।

एफएम सञ्चालन गर्दा स्वतन्त्रता, निष्पक्षता र सामाजिक उत्तरदायित्व कायम राख्नुपर्छ । स्थानीय तहले एफएम रेडियोको सामग्रीमा प्रत्यक्ष हस्तक्षेप गर्नुभन्दा नियामक र सहजीकरणको भूमिका निर्वाह गर्नु उपयुक्त मानिन्छ । साथै, एफएम रेडियो सञ्चालन गर्दा राष्ट्रिय प्रसारण नीति, फ्रिक्वेन्सी व्यवस्थापन तथा प्रेस स्वतन्त्रताको मर्मलाई पनि सम्मान गर्नुपर्ने हुन्छ ।

संक्षेपमा, एफएम सञ्चालन स्थानीय सरकारको सूचना सम्प्रेषण र नागरिक सशक्तीकरणको महत्वपूर्ण साधन हो । यसको व्यवस्थित र उत्तरदायी प्रयोगले स्थानीय लोकतन्त्रलाई थप सुदृढ बनाउन सहयोग पुऱ्याउँछ ।

- स्थानीय कर तथा राजस्व अधिकार

सङ्घीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणालीको सफल कार्यान्वयन स्थानीय सरकारको आर्थिक सबलीकरणमा निर्भर हुन्छ । नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई स्वशासनको अधिकार प्रदान गर्नुका साथै स्थानीय कर तथा राजस्व संकलनको स्पष्ट अधिकार अधिकारको बुँदा ४ लाई दिएको छ । अनुसूची ८ मा उल्लेख गरिएका यी अधिकारहरू स्थानीय सरकारलाई आत्मनिर्भर बनाउने प्रमुख आधार हुन् । तर, अधिकार प्राप्त भए पनि यसको प्रभावकारी प्रयोग, पारदर्शिता र जनउत्तरदायित्व आजको मुख्य चुनौती बनेको छ ।

सम्पति कर, घरबहाल कर, घरजग्गा रजिस्ट्रेशन शुल्क, सवारीसाधन कर, सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमिकर (मालपोत), मनोरञ्जन कर तथा दण्ड-जरिवाना जस्ता कर तथा शुल्क स्थानीय सरकारका प्रमुख आन्तरिक आय स्रोत हुन् । यी स्रोतको सही व्यवस्थापन हुन सके स्थानीय तहले आधारभूत सेवा प्रवाह, पूर्वाधार विकास र सामाजिक कार्यक्रमहरूका लागि संघ र प्रदेश सरकारतर्फ हेर्नुपर्ने निर्भरता घटाउन सक्छ ।

तर व्यवहारमा स्थानीय कर संकलन अपेक्षित स्तरमा हुन सकेको छैन । कतिपय स्थानीय तहमा करका दर अव्यवस्थित छन् भने कतिपय स्थानमा राजनीतिक दबाव वा लोकप्रियतावादका कारण कर लगाउन हिचकिचाहट देखिन्छ । अकीतर्फ, करदातालाई सेवा र सुविधाको स्पष्ट प्रत्याभूति नहुँदा कर तिर्ने संस्कार कमजोर बन्दै गएको छ । कर भनेको दण्ड होइन, विकासको साभा लगानी हो भन्ने बुझाइ स्थापित गर्न स्थानीय सरकारले अभ मेहनत गर्नुपर्छ ।

स्थानीय कर प्रणाली न्यायोचित, पारदर्शी र करदातामैत्री हुनुपर्छ । करको दर निर्धारण गर्दा स्थानीय आर्थिक अवस्था, नागरिकको आयस्तर र सेवा क्षमताको यथार्थ मूल्याङ्कन आवश्यक छ । डिजिटल प्रविधिको प्रयोग, करदाताको अभिलेख अद्यावधिक, अनलाइन भुक्तानी प्रणाली र नियमित सार्वजनिक सुनुवाइले कर प्रशासनलाई विश्वासयोग्य बनाउन सक्छ ।

साथै, संघ र प्रदेश सरकारले पनि स्थानीय कर अधिकार प्रयोगमा अनावश्यक हस्तक्षेप गर्नु हुँदैन । सहकार्य, समन्वय र

सहजीकरणमार्फत स्थानीय तहलाई सक्षम बनाउनु नै सङ्घीयताको मर्म हो । स्थानीय सरकार बलियो भए मात्र लोकतन्त्र जरा गाड्छ र विकास गाउँनगरसम्म पुग्छ ।

स्थानीय कर तथा राजस्व अधिकार संविधानले दिएको अवसर हो । यसलाई बोझ होइन, आत्मनिर्भरता र उत्तरदायी शासनको आधार का रूपमा प्रयोग गर्न सके स्थानीय सरकारप्रति जनविश्वास बढ्नेछ र सङ्घीय शासन प्रणाली सुदृढ हुँदै जानेछ ।

अधिकारको बुँदा ४ अनुसार, स्थानीय कर, सेवा शुल्कलगायत सङ्कलनको कार्य स्थानीय सरकारको हो । जसअनुसार, पालिकाले सम्पत्ति कर, घरबहाल कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञान कर, व्यवसाय शुल्क भूमिकर, मनोरञ्जन कर असुल गर्न सक्छ । यसका लागि कर, राजस्व सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्नुपर्छ । केबलकार, सहासिक खेललगायतको शुल्क र जडीबुटी, कवाडी करलगायत सङ्कलन गर्नुपर्छ । यसैगरी, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवालगायत प्राकृतिक स्रोतको राजस्व असुली गर्ने, विभिन्न सिफारिस वापत दस्तुर लिने, राजस्व प्रवर्द्धन, राजस्व सूचना र राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्ने जिम्मेवारी पनि पालिकाकै काँधमा रहेको छ । यसमा भने पालिकाहरू सफलताको सँघारमा छन् । पहिलो वर्ष कुल खर्चको स्थानीय राजस्व आय ४.५ प्रतिशत रहेकोमा पाँचौँ वर्षमा पुग्दा यसको हिस्सा २०.२२ प्रतिशतमा पुग्न खुसीको विषय हो ।

- स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन

सङ्घीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणालीको प्रभावकारिता स्थानीय सेवाको गुणस्तर र पहुँचसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको हुन्छ । स्थानीय सरकारको अधिकारको बुँदा ५ मा स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन उल्लेखित छ ।

नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई नागरिकको नजिकको सरकारका रूपमा स्थापित गर्दै शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सरसफाइ, स्थानीय पूर्वाधार, सामाजिक सुरक्षा जस्ता आधारभूत सेवाको व्यवस्थापन गर्ने महत्वपूर्ण जिम्मेवारी दिएको छ । तर अधिकार र दायित्व प्राप्त भए पनि स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन अपेक्षाअनुसार प्रभावकारी बन्न सकेको छैन ।

स्थानीय सेवा व्यवस्थापनको मूल उद्देश्य नागरिकलाई सहज, छिटो र गुणस्तरीय सेवा उपलब्ध गराउनु हो । जन्म-मृत्यु दर्ता, सिफारिस, सामाजिक सुरक्षा भत्ता, कर संकलन, स्वास्थ्य सेवा, कृषि तथा पशु सेवा जस्ता दैनिक जीवनसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित सेवामा स्थानीय तहकै भूमिका निर्णायक हुन्छ । यस्ता सेवामा ढिलासुस्ती, अनावश्यक भ्रष्टाचार र अपारदर्शिताले स्थानीय सरकारप्रति नागरिकको विश्वास कमजोर बनाउँछ ।

कर्मचारी व्यवस्थापन स्थानीय सेवाको सफलताको प्रमुख आधार हो । स्थानीय तहमा जनशक्ति अभाव, दक्षताको कमी र जिम्मेवारी स्पष्ट नहुँदा सेवा प्रवाह प्रभावित भइरहेको छ । कर्मचारी र जनप्रतिनिधिबीच समन्वयको अभावले पनि समस्या सिर्जना गरेको छ । त्यसैले स्पष्ट कार्यविवरण, क्षमता अभिवृद्धि तालिम र कार्यसम्पादनमा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली आवश्यक छ ।

डिजिटल प्रविधिको प्रयोगले स्थानीय सेवा व्यवस्थापनलाई सरल र पारदर्शी बनाउन सक्छ । अनलाइन सेवा प्रणाली, डिजिटल अभिलेख, गुनासो व्यवस्थापन संयन्त्र र सार्वजनिक सूचना प्रवाहले सेवा प्रवाहमा विश्वास बढाउन मद्दत पुऱ्याउँछ । साथै, नागरिक सहभागिता र सामाजिक जवाफदेहिताले सेवा सुधारमा थप टेवा दिन्छ ।

स्थानीय सेवा व्यवस्थापन केवल प्रशासनिक कार्य होइन, यो स्थानीय लोकतन्त्रको आत्मा हो । सेवा प्रवाह प्रभावकारी भए जनताले शासनको अनुभूति गर्छन् । त्यसैले स्थानीय सरकारले सेवा व्यवस्थापनलाई प्राथमिकतामा राखी उत्तरदायी, पारदर्शी र नागरिकमैत्री शासन अभ्यास गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

- स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख संकलन

सुदृढ र उत्तरदायी स्थानीय शासनका लागि सटीक तथ्याङ्क र व्यवस्थित अभिलेख अनिवार्य आधार हुन् । पालिकाको एकल अधिकारको बुँदा ६ मा स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख सङ्कलनसम्बन्धी अधिकार दिएकोछ । नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका जनसांख्यिक, सामाजिक, आर्थिक तथा भौगोलिक तथ्याङ्क सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्ने अधिकार तथा दायित्व प्रदान गरेको छ । तर व्यवहारमा स्थानीय तहमा तथ्याङ्क र अभिलेख व्यवस्थापन अझै पनि कमजोर कडीका रूपमा देखिन्छ ।

स्थानीय तथ्याङ्कले योजना निर्माण, बजेट विनियोजन र सेवा प्रवाहको दिशा तय गर्छ । जनसंख्या, घरधुरी, गरिबी, शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, रोजगारी, करदाताको अवस्था लगायतका तथ्याङ्क बिना बनाइने योजना अनुमानमा आधारित हुन्छन्, जसले अपेक्षित परिणाम दिन सक्दैन । त्यसैले तथ्यमा आधारित योजना evidence-based planning स्थानीय शासनको आधार हुनुपर्छ ।

त्यसैगरी, जन्म-मृत्यु दर्ता, बसाइँसराई, जग्गा अभिलेख, कर अभिलेख, सामाजिक सुरक्षा लाभग्राहीको विवरण जस्ता अभिलेखहरू नागरिकको अधिकारसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छन् । यस्ता अभिलेख अव्यवस्थित हुँदा सेवा प्रवाहमा ढिलासुस्ती,

दोहोरोपन र भ्रष्टाचारको जोखिम बढ्छ। अभिलेख व्यवस्थापनलाई प्रविधिमैत्री र सुरक्षित बनाउनु आजको आवश्यकता हो।

डिजिटल प्रविधिको प्रयोग, एकीकृत डाटाबेस प्रणाली, नियमित अद्यावधिक र कर्मचारीको क्षमता विकासमार्फत स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख प्रणालीलाई सुदृढ बनाउन सकिन्छ। साथै, संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्दै तथ्याङ्कको मापदण्ड एकरूप बनाउनु जरुरी छ। ताकि नीतिगत निर्णयमा द्वन्द्व नआओस्।

स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख सङ्कलन केवल प्रशासनिक प्रक्रिया होइन, यो सुशासन र विकासको मेरुदण्ड हो। तथ्याङ्क विश्वसनीय भए मात्र नीति प्रभावकारी हुन्छ। त्यसैले स्थानीय सरकारले तथ्याङ्क र अभिलेख व्यवस्थापनलाई प्राथमिकतामा राखी योजनामूलक र उत्तरदायी शासन अभ्यास गर्नुपर्छ।

- स्थानीयस्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनाहरू

सङ्घीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणालीको सफलता स्थानीयस्तरका विकास आयोजना र परियोजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा निर्भर गर्दछ। संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र विकास योजनाको निर्माण, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने अधिकार बुँदा ७ मा दिएको छ। यी अधिकारका माध्यमबाट स्थानीय सरकारले जनताको आवश्यकता अनुसार पूर्वाधार, सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय विकास सुनिश्चित गर्न सक्छ।

स्थानीयस्तरका विकास आयोजना र परियोजनाहरूमा सामान्यतः सडक, खानेपानी, विद्युत, स्वास्थ्य, शिक्षा, कृषि, पर्यटन, खेलकुद, सरसफाइ, बालबालिका तथा महिला विकास जस्ता क्षेत्रहरू पर्दछन्। यस्ता आयोजना र परियोजना केवल निर्माण कार्यमा सीमित छैनन्। यसले स्थानीय रोजगार सिर्जना, दक्षता विकास, समाजिक समावेशिता र दिगो विकासलाई समेत सम्बोधन गर्नुपर्छ।

तर व्यवहारमा परियोजना कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू कम छैनन्। वित्तीय स्रोतको अभाव, योजना निर्माणमा जनसहभागिता नहुने, कर्मचारी र जनप्रतिनिधिबीच समन्वयको कमी, अनुगमन तथा लेखापरीक्षण कमजोर हुनु प्रमुख समस्याहरू हुन्। परियोजनामा ढिलासुस्ती, गुणस्तरहीन निर्माण वा खर्चको अनियमितता देखिनु यसको प्रत्यक्ष परिणाम हो। यस्तो अवस्थामा समाधानको उपाय पारदर्शिता, योजना निर्माणमा समुदायको सहभागिता, डिजिटल अनुगमन प्रणाली, नियमित सार्वजनिक सुनुवाइ र परियोजना प्रभाव मूल्याङ्कन हो। स्थानीय सरकारले परियोजनाको प्राथमिकता निर्धारण गर्दा जनसांख्यिक तथ्याङ्क र आवश्यकताको वास्तविक मूल्याङ्कनलाई आधार बनाउनुपर्छ।

स्थानीयस्तरका विकास आयोजना र परियोजनाहरू स्थानीय सरकारको प्रतिष्ठा, जनविश्वास र दिगो विकासको सूचक हुन्। यदि यी आयोजना प्रभावकारी, पारदर्शी र जिम्मेवार तरिकाले कार्यान्वयन भए, भने केवल स्थानीय सरकार बलियो हुँदैन, समग्र सङ्घीय शासन प्रणाली पनि सबल बनिन्छ। स्थानीय सरकारले यही जिम्मेवारीलाई आफ्ना नीति र कार्यक्रमको केन्द्रमा राख्नु आजको आवश्यकता हो।

- आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा

शिक्षा समाजको आधारशीला हो र यसले नागरिकलाई सजग, सशक्त र जिम्मेवार बनाउँछ। नेपालको सङ्घीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणालीले स्थानीय सरकारलाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा व्यवस्थित गर्नको अधिकार र दायित्व प्रदान गरेको छ। संविधानको अनुसूची ८ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार, शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण, स्कूल स्थापना, शिक्षक व्यवस्थापन, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, भौतिक पूर्वाधार विकास र बजेट व्यवस्थापन स्थानीय तहको जिम्मेवारी हो।

बुँदा ८ मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा रहेको छ। जसअनुसार, बाल विकास, आधारभूत शिक्षा, सामुदायिक, गुठी स्कूल, प्राविधिक शिक्षा, तालिम र मातृभाषामा शिक्षा दिने काम पालिकाले गर्नुपर्छ तर यसको कार्यान्वयनमा सङ्घीय सरकार उदार हुन नसक्दा गुणस्तरीय सूचकभार प्राप्त हुनसकेको छैन। तथापि: स्थानीय सरकारले शिक्षा क्षेत्रमा प्रभावकारी भूमिका निर्भाउँदा, विद्यालयको पहुँच, गुणस्तर र सर्वसुलभता सुनिश्चित गर्न सकिन्छ।

आधारभूत शिक्षा (प्राथमिक) मा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ, ताकि प्रत्येक बालबालिकाले निःशुल्क र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न सकून्। माध्यमिक शिक्षा स्तरमा विद्यालयको गुणस्तर, शिक्षकको दक्षता, पुस्तकालय, प्रयोगशाला र शैक्षिक सामग्री सुनिश्चित गर्नु प्राथमिकता हुनुपर्छ। तर व्यवहारमा स्थानीय शिक्षा व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण बनेको छ। शिक्षक व्यवस्थापनमा असमर्थता, पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा ढिलासुस्ती, विद्यालय पूर्वाधारको अभाव र बालबालिकाको नियमित उपस्थिति समस्या हुन्। यस्ता अवस्थाले शिक्षा गुणस्तरमा प्रतिकूल प्रभाव पार्दछ र भविष्यमा मानव संसाधनको विकासमा अवरोध सिर्जना गर्दछ।

समाधानको उपायमा सार्वजनिक-निजी साझेदारी, डिजिटल शिक्षण प्रविधिको प्रयोग, शिक्षक प्रशिक्षण, विद्यालय अनुगमन प्रणाली र समुदायको सक्रिय सहभागिता समावेश हुनु आवश्यक छ। स्थानीय सरकारले अभिभावक, शिक्षक संघ र विद्यालय व्यवस्थापन समिति SMC सँग मिलेर शिक्षा गुणस्तरमा सुधार ल्याउन सक्छ।

आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा केवल स्थानीय सरकारको प्रशासनिक जिम्मेवारी मात्र होइन, सशक्त नागरिक निर्माण र दिगो विकासको आधार हो । यदि स्थानीय तहले शिक्षा क्षेत्रमा प्रभावकारी, उत्तरदायी र समावेशी नीति अपनायो भने, दीर्घकालीन रूपमा समाज सुसंस्कृत, समानतामूलक र प्रगतिशील बन्नेछ ।

- आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई

आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई जीवन र सामाजिक विकासको आधार हुन् । नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई स्वास्थ्य सेवा र सरसफाई व्यवस्थापनमा निर्णायक भूमिका दिने अधिकार दिएको छ । यसले स्थानीय सरकारलाई स्वास्थ्य पहुँच, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा, पोषण, रोग रोकथाम, सरसफाई र वातावरणीय स्वास्थ्य सुनिश्चित गर्न सक्षम बनाउँछ । स्थानीय सरकारको अधिकारको बुँदा ९ मा आधारभूत स्वास्थ्य र सफाई रहेको छ ।

स्थानीय सरकारले गाउँ-नगरमा स्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, औषधि वितरण र आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवा व्यवस्थित गर्नुपर्छ । नियमित स्वास्थ्य शिविर, टीकाकरण कार्यक्रम, मातृ-शिशु स्वास्थ्य र पोषण कार्यक्रम, स्वास्थ्य सचेतनामूलक गतिविधिहरू पनि स्थानीय तहको प्राथमिकता हुनुपर्छ । यसले नागरिकको स्वास्थ्य अवस्था सुधार गर्ने मात्र होइन, रोगको रोकथाममा पनि ठुलो योगदान पुऱ्याउँछ ।

सरसफाई व्यवस्थापनमा सफा सडक, पिउने पानी, फोहोर व्यवस्थापन, सार्वजनिक शौचालय, जलाशयको संरक्षण आदि अत्यन्त महत्वपूर्ण छन् । सरसफाइमा कमजोरीले संक्रमण र रोगको जोखिम बढाउँछ, जसले स्वास्थ्य सेवा प्रणालीमा अतिरिक्त भार थप्छ । तर व्यवहारमा स्थानीय स्वास्थ्य र सरसफाई सेवामा चुनौतीहरू देखिन्छन् । स्वास्थ्य कर्मचारी अभाव, औषधि तथा स्वास्थ्य सामग्रीको असमय आपूर्ति, फोहोर व्यवस्थापनमा अनियमितता र जनचेतनाको कमीले सेवा प्रभावकारिता घटाउँछ । यसका लागि स्थानीय सरकारले सशक्त अनुगमन, जनसहभागिता, डिजिटल स्वास्थ्य अभिलेख प्रणाली र समुदायमा स्वास्थ्य शिक्षा लागू गर्नुपर्छ ।

आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई केवल सेवाको विषय होइन, स्थानीय शासनको विश्वास र दिगो विकासको सूचक हुन्, जब स्थानीय सरकारले यी क्षेत्रमा पारदर्शी, उत्तरदायी र दीर्घकालीन नीति अपनाउँछ, तब मात्र जनस्वास्थ्यमा सुधार र जीवनस्तरमा सकारात्मक प्रभाव देखिन्छ । यसमा सफाई, पोषण नीति, अस्पताल र स्वास्थ्य सेवा केन्द्र सञ्चालनको काम पालिकाले गर्नुपर्छ । साथै, यससम्बन्धी भौतिक पूर्वाधार निर्माण, स्वच्छ खानेपानी,

सरसफाई, फोहोर व्यवस्थापन, रक्त सञ्चार सेवा, औषधि पसल, परिवार नियोजन तथा महिला र बालबालिकाको स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी काम पालिकाले गर्नुपर्छ । मुख्यतः कोभिडको समयमा पालिकाहरूले गरेको कार्य सर्वत्र प्रशंसनीय रह्यो ।

- स्थानीय बजार व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता

स्थानीय शासनको वास्तविक शक्ति केवल प्रशासनिक अधिकारमा मात्र नभई सुरक्षित, सुसंस्कृत र दिगो वातावरण निर्माणमा पनि निर्भर गर्दछ । संविधानले स्थानीय सरकारलाई बजार व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र जैविक विविधताको संरक्षणमा अधिकार र जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । यी क्षेत्रहरू नागरिक जीवनसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छन् र समग्र विकासको आधार हुन् । बुँदा १० मा स्थानीय बजार व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता छ ।

स्थानीय बजार केवल व्यापारिक केन्द्र होइन । यो स्थानिय अर्थतन्त्र र रोजगारीको मुख्य आधार हो । स्थानीय सरकारले बजारको योजना, नियमित अनुगमन, ढाँचा सुधार, सरसफाई, ट्राफिक व्यवस्थापन र व्यापार शुल्कको नियमन गरी बजारलाई व्यवस्थित बनाउनुपर्छ । व्यवस्थित बजारले व्यापार वृद्धि, कर संकलन र उपभोक्ता सुरक्षा सुनिश्चित गर्छ ।

वातावरण संरक्षण स्थानीय तहले वातावरण संरक्षणमा पनि निर्णायक भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ । जंगल, नदी, ताल, हरियाली, जलाशय र पहाडी भेगको संरक्षण स्थानीय अधिकारभित्र पर्छ । फोहोर व्यवस्थापन, जलाशय सफाई, प्रदूषण नियन्त्रण र हरियाली विस्तारले स्थानीय स्वास्थ्य र जीवनस्तर सुधारमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ ।

जैविक विविधता संरक्षण जैविक विविधता संरक्षणले खाद्य सुरक्षा, पारिस्थितिक सन्तुलन र प्राकृतिक विपद् रोकथाममा योगदान पुऱ्याउँछ । स्थानीय सरकारले सुरक्षित क्षेत्र, अभयारण्य, कृषिजन्य बोटबिरुवा र वन्यजन्तु संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ । स्थानीय समुदायको सहभागिता, शिक्षा र संरक्षण सम्बन्धी अभियानले दीर्घकालीन संरक्षण सुनिश्चित गर्न सहयोग गर्छ ।

स्थानीय बजार व्यवस्थापन, वातावरण र जैविक विविधता केवल प्रशासनिक काम होइनन् यी स्थानीय जीवनस्तर, आर्थिक प्रगति र दिगो विकासका आधार हुन् जब स्थानीय तहले यी क्षेत्रमा योजना, जनसहभागिता, प्रविधि र पारदर्शी अनुगमन प्रणाली अपनाउँछ, तब मात्र बजार सुसंजित, वातावरण स्वच्छ र जैविक विविधता सुरक्षित रहन्छ । यसले नागरिकको जीवनस्तर सुधारने मात्र नभई स्थानीय शासनप्रति विश्वास र सहभागितामा

पनि वृद्धि गर्छ ।

- स्थानीय सडक, ग्रामीण सडक, कृषि सडक र सिँचाइ

स्थानीय विकासको आधार सडक र सिँचाइ पूर्वाधार हुन्। नेपालमा संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र सडक निर्माण, मर्मत, व्यवस्थापन र सिँचाइ परियोजना सञ्चालन गर्ने अधिकार दिएको छ । यी पूर्वाधारले केवल भौतिक पहुँच मात्र सुनिश्चित गर्दैनस यसले स्थानीय अर्थतन्त्र, कृषि उत्पादन, रोजगारी र जीवनस्तर सुधारमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउँछ । बुँदा ११ मा स्थानीय सडक, ग्रामीण सडक, कृषि सडक, सिँचाइ रहेको छ ।

क. स्थानीय सडक : नगरपालिका र गाउँपालिकाभित्रका सडक स्थानीय सरकारको प्रत्यक्ष जिम्मेवारी हुन् । यातायातको सहजता, विद्यालय-स्वास्थ्य चौकी पहुँच, व्यवसाय र बजारसँगको जोड, यी सबै स्थानीय सडकको माध्यमबाट सुनिश्चित हुन्छ । सडक व्यवस्थित नहुँदा विकासका अन्य गतिविधि प्रभावित हुन्छन् । ग्रामीण सडकले टाढा-टाढाका गाउँलाई मुख्य मार्गसँग जोड्छ । यसले किसान, व्यवसायी र विद्यार्थीलाई पहुँच पुऱ्याउँछ, कृषि उत्पादन बजारसम्म लैजान सहयोग गर्छ र ग्रामीण जनतालाई सामाजिक-आर्थिक अवसरमा पहुँच दिलाउँछ । कृषि सडकले खेतीयोग्य भूमि, सिँचाइ प्रणाली र भण्डारण केन्द्रसँग किसानको प्रत्यक्ष पहुँच सुनिश्चित गर्छ । यसले कृषिजन्य उत्पादन वृद्धि, समयमै बजार पुऱ्याउने र कृषि आयमा सुधार ल्याउने काम गर्दछ ।

ख. सिँचाइ : स्थानीय सरकार सिँचाइ प्रणाली निर्माण, ताल-ढोक निर्माण, नहर मर्मत, वर्षा-पानी संकलन र साना बाँध निर्माणको जिम्मेवारी लिन्छ । प्रभावकारी सिँचाइ प्रणालीले उत्पादन वृद्धि, खाद्य सुरक्षा र किसानको आय सुनिश्चित गर्छ ।

स्थानीय सडक र सिँचाइ पूर्वाधार केवल निर्माणको विषय होइनस यी स्थानीय विकास, जीवनस्तर सुधार र आर्थिक सशक्तीकरणका आधार हुन्, जब स्थानीय सरकारले योजना, गुणस्तर अनुगमन, बजेटको पारदर्शिता र समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्छ, तब मात्र यी पूर्वाधारले अपेक्षित सामाजिक-आर्थिक प्रभाव दिन सक्छ ।

यदि चाहनु भयो भने म यो सबै स्थानीय अधिकार अन्तर्गतका पूर्वाधार, स्वास्थ्य, शिक्षा, वातावरण र आर्थिक सेवाहरू एकै व्यापक सम्पादकीयमा समेटेर तयार पार्न सक्छ । जसले स्थानीय शासनको दायित्व र महत्व पूर्ण रूपमा देखाउँछ ।

यसर्थः पालिकाले यस सम्बन्धी नीति, योजना, गुरुयोजना, निर्माण, मर्मत, सिँचाइ, भोलुङ्गे पुल पुलेसा र यातायात सुरक्षासम्बन्धी काम गर्नुपर्छ । पालिकाहरूले विगत पाँच वर्षमा सडकमा धेरै लगानी गरे । गाउँसभा, नगरसभा, जिल्लासभा, स्थानीय अदालत, मेलमिलाप र मध्यस्थताको व्यवस्थापन स्थानीय

शासनको वास्तविक शक्ति जनताको सहभागिता, विवाद समाधान र सामाजिक समन्वयमा निहित छ । अधिकारको बुँदा १२ मा गाउँ सभा, नगर सभा, जिल्ला सभा, स्थानीय अदालत, मेलमिलाप र मध्यस्थताको व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्था छ ।

नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई गाउँसभा, नगरसभा, जिल्ला सभा सञ्चालन गर्ने अधिकारसहित स्थानीय अदालत, मेलमिलाप र मध्यस्थता प्रणाली मार्फत विवाद समाधान गर्ने जिम्मेवारी पनि दिएको छ । यी संरचनाहरू केवल प्रशासनिक आवश्यकता नभई स्थानीय लोकतन्त्र, सामाजिक मेलमिलाप र न्यायको पहुँच सुनिश्चित गर्ने आधार हुन् ।

गाउँसभा, नगरसभा र जिल्लासभा यी निकायले स्थानीय नीति निर्माण, बजेट अनुमोदन, योजना समीक्षा र जनप्रतिनिधि-जनसहभागिता सुनिश्चित गर्ने काम गर्छन् । गाउँ-नगर स्तरमा सभा सञ्चालनले नागरिकलाई आफ्नो आवश्यकता, सुभाब र गुनासो सुनाउने अवसर दिन्छ । यसले नीति-निर्माणमा पारदर्शिता ल्याउँछ र स्थानीय जनतासँग सरकारको विश्वास बढाउँछ ।

स्थानीय अदालतः स्थानीय अदालतले साना विवाद, भोगचलन, जग्गा-सम्पती विवाद, उपभोक्ता गुनासो, सामाजिक तथा वातावरणीय मुद्दाहरूको सुलभ, छिटो र न्यायोचित समाधान सुनिश्चित गर्छ । यसले न्याय प्रणालीको पहुँच गाउँ-नगरसम्म पुऱ्याउँछ र महँगा तथा लामो प्रक्रिया हुने अदालतमा भार कम गर्छ ।

- मेलमिलाप र मध्यस्थताः

स्थानीय स्तरमा सामाजिक विवादलाई सुल्झाउने, आपसी समझदारी कायम गर्ने र समुदायमा मेलमिलाप प्रवर्द्धन गर्ने काम मेलमिलाप समिति र मध्यस्थताले गर्छ । यसले समाजमा सहअस्तित्व, सामाजिक सञ्जाल र पारिवारिक-सामुदायिक स्थायित्वलाई बलियो बनाउँछ ।

गाउँसभा, नगरसभा, जिल्लासभा, स्थानीय अदालत, मेलमिलाप र मध्यस्थता केवल कानुनी प्रक्रिया मात्र होइन् । यी स्थानीय लोकतन्त्र, सामाजिक न्याय र समुदायको मेलमिलापका स्तम्भ हुन् । जब स्थानीय सरकार यी संरचनालाई सक्रिय, पारदर्शी र उत्तरदायी बनाउँछ, तब मात्र नागरिकको विश्वास, सामाजिक स्थायित्व र दिगो विकास सुनिश्चित हुन्छ ।

- स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापन

स्थानीय शासनको प्रभावकारिता विश्वसनीय अभिलेख व्यवस्थापनमा निहित छ । स्थानीय सरकारको अधिकारको बुँदा १३ मा स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने कुरा छ । नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका नागरिक,

सम्पत्ति, सामाजिक र आर्थिक गतिविधिहरूको सटीक अभिलेख संकलन, सुरक्षित भण्डारण र नियमित अद्यावधिक गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी दिएको छ । यी अभिलेख केवल प्रशासनिक आवश्यकता मात्र होइनन्स यसले नागरिक अधिकार सुनिश्चित गर्ने, नीति निर्माणमा आधार दिने र पारदर्शिता कायम गर्ने काम पनि गर्छ ।

स्थानीय अभिलेख प्रणालीले जन्म, मृत्यु, विवाह, बसाइँसराइ, जग्गा-सम्पत्ति दर्ता, कर र शुल्क, सामाजिक सुरक्षा लाभग्राहीको विवरण र विकास परियोजनासम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन गर्न आवश्यक आधार तयार गर्छ । सटीक अभिलेख नभए, योजना निर्माण अनुमानमा आधारित हुन्छ । सेवा प्रवाह ढिला हुन्छ र विवाद समाधानमा कठिनाई आउँछ । तर वर्तमान अवस्थामा धेरै स्थानीय तहमा अभिलेख व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण बनेको छ । कागजी अभिलेख प्रणाली, पुराना डेटा, कर्मचारीको क्षमता अभाव र डिजिटल प्रविधिको सीमित प्रयोगले प्रणालीलाई असक्षम बनाएको छ । परिणामस्वरूप दोहोरो अभिलेख, अपूर्ण जानकारी र नागरिक-सरकारी संचारमा अवरोध देखा पर्छ ।

समस्या समाधानका लागि डिजिटल अभिलेख प्रणाली, डाटाबेस एकीकरण, नियमित अद्यावधिक, कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धि र नागरिक सहभागिता अत्यावश्यक छन् साथै, संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरेर मापदण्ड एकरूप बनाउँदा अभिलेख प्रणालीको विश्वसनीयता बढ्छ ।

स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापन केवल प्रशासनिक प्रक्रिया होइन । सुशासन र दिगो विकासको मेरुदण्ड हो । जब अभिलेख सुसंगठित, सुरक्षित र पहुँचयोग्य हुन्छ, तब स्थानीय सरकारको नीति, योजना र सेवा प्रवाह प्रभावकारी र उत्तरदायी बन्न सक्छ । यसले नागरिकको विश्वास बढाउँछ र स्थानीय शासनलाई बलियो बनाउँछ ।

- घरजग्गा धनीपूजा वितरण

घरजग्गा धनीपूजा वितरण स्थानीय शासनको महत्वपूर्ण सामाजिक-आर्थिक अधिकार हो। अधिकारको बुँदा १४ मा पालिकालाई जग्गा धनी पुजा वितरण गर्ने अधिकार छ । नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र भूमि र घरजग्गा दर्ता, स्वामित्व प्रमाणपत्र (धनीपूजा) वितरण र व्यवस्था गर्ने अधिकार दिएको छ । यो अधिकार नागरिकको आधिकारिक स्वामित्व सुनिश्चित गर्ने, विवाद न्यून गर्ने र सामाजिक न्याय प्रवर्द्धन गर्ने उपाय हो। घरजग्गा धनीपूजा वितरणले निम्न कार्यहरू सुनिश्चित गर्दछः-

» नागरिकलाई आफ्नो जग्गा वा घरको कानुनी स्वामित्व

प्रमाणित गर्ने ।

» जमिन विवाद र दाबी-दावीको सम्भावना घटाउने ।

» ऋण, बैंक सुविधा वा सरकारी योजनामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

- आर्थिक सुरक्षा र सामाजिक स्थायित्वमा योगदान गर्ने ।

व्यवहारमा धनीपूजा वितरण प्रक्रियामा चुनौतीहरू देखिन्छन् । दस्तावेज अभाव, पुराना अभिलेख, कर्मचारी दक्षता कमी, भ्रष्टाचार र राजनीतिक दबाबले नागरिकलाई समस्यामा पार्ने गर्छ । कतिपय ठाउँमा घरजग्गा स्वामित्व प्रमाणपत्र नपाउँदा नागरिकले सरकारी सुविधा वा लगानीमा पहुँच पाउन सक्दैन ।

सुभावको रूपमा, स्थानीय सरकारले डिजिटल अभिलेख प्रणाली, खुला प्रक्रिया, पारदर्शी मूल्याङ्कन र नियमित अनुगमन अपनाउनु आवश्यक छ । नागरिकलाई प्रक्रियाबारे जानकारी दिनु, गुनासो व्यवस्थापन गर्न सजिलो बनाउनु र पुराना विवाद समाधान गर्ने योजना बनाउनु पनि महत्वपूर्ण छ ।

घरजग्गा धनीपूजा वितरण नागरिकको अधिकार, सामाजिक न्याय र स्थानीय विकासको आधार हो । जब स्थानीय सरकारले यसलाई पारदर्शी, दुरुस्त र उत्तरदायी ढंगले कार्यान्वयन गर्छ, तब मात्र नागरिकको विश्वास, सामाजिक स्थायित्व र आर्थिक सशक्तीकरण सुनिश्चित हुन्छ ।

- कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य, सहकारी

स्थानीय शासनको वास्तविक विकास कृषि, पशुपालन र सहकारी व्यवस्थापनमा निहित छ । बुँदा १५ मा कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य, सहकारीको व्यवस्था छ । नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र कृषि उत्पादन प्रवर्द्धन, पशुपालन सेवा, उत्पादन व्यवस्थापन र सहकारी संस्थाको नियमन तथा सहयोग गर्ने अधिकार दिएको छ । यी अधिकारहरू केवल प्रशासनिक जिम्मेवारी होइनन्स यो स्थानीय अर्थतन्त्र सशक्त बनाउने, ग्रामीण जीवनस्तर सुधार्ने र सामाजिक समावेशिता प्रवर्द्धन गर्ने आधार हुन् ।

क. कृषि र पशुपालन : स्थानीय सरकारले कृषक र पशुपालकलाई बीउरबिजन, आधुनिक प्रविधि, सिँचाई सुविधा, प्रशिक्षण र बजार पहुँच उपलब्ध गराउनुपर्छ । प्रभावकारी कृषि र पशुपालन सेवा भनेको मात्र उत्पादन वृद्धि होइन, कृषकको आयमा सुधार र खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्नु पनि हो ।

ख. कृषि उत्पादन व्यवस्थापन: कृषकले उत्पादन गरेपछि त्यसको संग्रहण, भण्डारण, मूल्याङ्कन र बजार व्यवस्थापन स्थानीय

तहको जिम्मेवारीमा पर्दछ । उचित व्यवस्थापनले उत्पादनको फाइदा किसानसम्म पुग्ने सुनिश्चित गर्छ र बजारमा मूल्यमा स्थिरता कायम गर्छ ।

स्थानीय तहले पशु रोग नियन्त्रण, खोप कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिविर र पोषण व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नुपर्छ । स्वस्थ पशुपालनले मात्र दूध, मासु र अन्य कृषि उपजको गुणस्तर र मात्रा सुधार्न सक्छ ।

ग. सहकारी: सहकारी संस्थाहरू स्थानीय आर्थिक विकासको सशक्त माध्यम हुन्। यसले ग्रामीण जनता, कृषक र साना व्यवसायीलाई संगठित, वित्तीय पहुँचयुक्त र स्वावलम्बी बनाउँछ। स्थानीय सरकारले सहकारी व्यवस्थापनमा प्रशिक्षण, निगरानी र सहयोग सुनिश्चित गर्नुपर्छ, ताकि स्रोतको दुरुपयोग कम होस् र सदस्यको हित सुनिश्चित होस् ।

कृषि, पशुपालन, उत्पादन व्यवस्थापन र सहकारी प्रणाली स्थानीय शासनको आर्थिक मेरुदण्ड हुन्। जब स्थानीय सरकारले यी क्षेत्रमा रणनीति, जनसहभागिता, पारदर्शिता र प्रविधि प्रयोग सुनिश्चित गर्छ, तब मात्र उत्पादन वृद्धि, ग्रामीण आय र दिगो विकासको लक्ष्य हासिल हुन्छ । यसले ग्रामीण समाजको जीवनस्तर सुधार्ने मात्र नभई स्थानीय सरकारप्रति जनविश्वास र सहभागितालाई पनि बलियो बनाउँछ ।

यसर्थ पालिकाले, यससम्बन्धी नीति, कानून निर्माण, कृषि तथा पशुपन्धी बजार व्यवस्था, महामारी नियन्त्रण, पशुपन्धी चिकित्सक सेवा, कृषि वातावरण र जैविक विविधता, पशु नश्ल सुधार, उच्च मूल्युक्त कृषि, स्थानीय चरन, पशु आहार, पशुपन्धी तथ्याङ्क, पशु वधशाला, शीत भण्डार र पशुपन्धी बीमासम्बन्धी काम गर्नुपर्छ । यी काममा पालिकाहरू सफल नै भए ।

- ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अशक्तको व्यवस्थापन

स्थानीय शासनको प्रभावकारिता सबै नागरिकलाई समान पहुँच र सुरक्षा उपलब्ध गराउनमा निहित छ । पालिकाको अधिकारको बुँदा १६ मा ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अशक्तहरूको व्यवस्थापन छ । नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अशक्त जनताको हक-अधिकार संरक्षण र सेवा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी दिएको छ ।

यो केवल सामाजिक दायित्व होइन । यो समावेशी, न्यायोचित र दिगो समाज निर्माणको आधार हो । यसमा पालिकाले सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम, परिचयपत्र, सुविधा, दिवा सेवा केन्द्र र स्याहार केन्द्र सञ्चालन तथा सडक बालबालिकालगायतको

व्यवस्थापन गर्नुपर्छ ।

क. ज्येष्ठ नागरिकको व्यवस्थापन: स्थानीय सरकारले बृद्धवृद्धालाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता, स्वास्थ्य सेवा, मनोरञ्जन तथा समुदायमा सहभागी गराउने कार्यक्रम उपलब्ध गराउनुपर्छ। यसले उनीहरूको जीवनस्तर सुधार्ने, सामाजिक अलगाव घटाउने र समुदायसँग मेलमिलाप बढाउने काम गर्छ ।

ख. अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अशक्तको व्यवस्थापन: स्थानीय सरकारले अपाङ्गता भएका र अशक्त व्यक्तिको शैक्षिक, स्वास्थ्य, रोजगार र पहुँचयोग्य पूर्वाधार सुनिश्चित गर्नुपर्छ। सडक, भवन, विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था र सार्वजनिक स्थलहरूमा पहुँचयोग्यता सुनिश्चित गर्नुले उनीहरूको स्वतन्त्रता र सामाजिक सहभागिता वृद्धि गर्छ ।

ग. सेवा र सहकार्य: समावेशी सेवा प्रणालीले मात्र समाजमा समानता र न्याय सुनिश्चित गर्न सक्छ । स्थानीय सरकारले सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम, अनुगमन, बजेट छुट, प्रशिक्षण र जनचेतना अभियान सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ। साथै, गैरसरकारी संस्था, सहकारी र समुदायको सहयोगले यी सेवाको प्रभावकारिता अझ बढाउन सक्छ।

ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अशक्तको व्यवस्थापन केवल सेवा प्रवाहको विषय होइन । यो समावेशी समाज, मानव अधिकार र स्थानीय शासनको उत्तरदायित्वको प्रतिफल हो। जब स्थानीय सरकार यी वर्गलाई सक्रिय, सम्मानजनक र दिगो सेवा उपलब्ध गराउँछ, तब मात्र नागरिकको विश्वास, सामाजिक स्थायित्व र स्थानीय विकास सुनिश्चित हुन्छ।

- बेरोजगारको तथ्याङ्क सङ्कलन

स्थानीय शासनको प्रभावकारिता नागरिकको रोजगारी स्थिति बुझ्न र रोजगारमुखी नीति निर्माण गर्न तथ्याङ्कको भरमा निर्भर गर्छ। अधिकारको बुँदा १७ मा बेरोजगारको तथ्याङ्क सङ्कलन रहेको छ ।

नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र बेरोजगार, स्वरोजगार र श्रमिक जनसंख्याको तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र अद्यावधिक गर्ने अधिकार दिएको छ। यो अधिकार केवल प्रशासनिक आवश्यकतामा सीमित छैन। यो स्थानीय आर्थिक योजना, रोजगार सृजना र सामाजिक सुरक्षाको आधार पनि हो।

क. तथ्याङ्क सङ्कलनको आवश्यकता: बेरोजगार तथ्याङ्कले स्थानीय सरकारलाई निम्न कार्यमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

» युवालाई लक्षित रोजगार कार्यक्रम र तालिम उपलब्ध गराउन ।

- » स्वरोजगार र उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गर्ने नीति बनाउने ।
- » बजेट विनियोजन र प्राथमिकता निर्धारणमा सहजीकरण गर्ने ।
- » सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम र भत्ता वितरणको लागि सटीक लक्ष्य निर्धारण गर्ने ।

ख. चुनौतीहरू: स्थानीय तहमा बेरोजगार तथ्याङ्क पर्याप्त छैन । पुराना, अपूर्ण वा असमय अद्यावधिक तथ्याङ्कले नीति निर्माणमा कठिनाई पैदा गर्छ । कर्मचारी क्षमता अभाव, प्रविधिको सीमित प्रयोग र समुदायमा जागरूकता नहुँदा तथ्याङ्कको विश्वसनीयता घट्छ ।

ग. सुधारका उपाय: स्थानीय सरकारले डिजिटल डाटाबेस, नियमित सर्वेक्षण, जनसहभागिता र तथ्याङ्क अद्यावधिक प्रणाली अपनाउनुपर्छ। यसले तथ्याङ्कलाई सटीक, विश्वसनीय र पहुँचयोग्य बनाउँछ। संकलित तथ्याङ्कको आधारमा रोजगार तालिम, स्वरोजगार परियोजना, सहकारी र उद्यमशीलता कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा युवा दक्षता उपयोग र आर्थिक सशक्तीकरण सुनिश्चित हुन्छ ।

बेरोजगारको तथ्याङ्क सङ्कलन केवल प्रशासनिक प्रक्रिया होइन । यो स्थानीय रोजगार नीति र दिगो आर्थिक विकासको मेरुदण्ड हो । जब तथ्याङ्क सटीक, व्यवस्थित र नियमित अद्यावधिक हुन्छ, तब मात्र स्थानीय सरकारले लक्षित, प्रभावकारी र समावेशी रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्छ । यसले नागरिकको आत्मविश्वास, समाजिक स्थायित्व र स्थानीय शासनप्रति विश्वासमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउँछ । जसमा पालिकाले सूचना प्रणालीको स्थापना, स्वदेशी र विदेशी श्रमिकको लागत, विषयगत दक्ष जनशक्तिको तथ्याङ्क, सुरक्षित वैदेशिक रोजगार, रोजगारी सूचना केन्द्र, वैदेशिक रोजगारीका लागि सीपमूलक तालिम, वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त ज्ञानको उपयोग र बेरोजगारको तथ्याङ्क यथार्थ तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्नुपर्छ । यसमा पालिकाहरूले खासै ध्यान दिन सकेनन् ।

- कृषि प्रसारको व्यवस्थापन, संचालन र नियन्त्रण

स्थानीय शासनको विकास प्रभाव कृषि प्रसार व्यवस्थापनमा निर्भर गर्छ । नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र कृषि प्रविधि, बीउ-बिजन, तालिम र कृषक साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन र नियमन गर्ने अधिकार दिएको छ । अधिकारको बुँदा १८ मा कृषि प्रसारको व्यवस्थापन, सञ्चालन र नियमन गर्ने रहेको छ । कृषि क्षेत्र नेपालको अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड हो र यसको विकास ग्रामीण जीवनस्तर सुधार्ने मुख्य उपाय हो ।

क. कृषि प्रसारको व्यवस्थापन: स्थानीय सरकारले कृषक समुदायमा नवीनतम खेती प्रविधि, मल-बीउको आपूर्ति र आधुनिक उपकरण उपलब्ध गराउन योजना बनाउनु आवश्यक छ । प्रभावकारी व्यवस्थापनले कृषकलाई उत्पादन वृद्धि, लागत

घटाउने र बजार प्रतिस्पर्धामा सक्षम बनाउँछ ।

ख. संचालन: कृषि प्रसारको सफल कार्यन्वयनका लागि स्थानीय तहले कृषक तालिम, प्रदर्शनी, कृषक-व्यापारी समन्वय, कृषि मेलामा सहभागिता र डिजिटल सूचना प्रणाली सञ्चालन गर्नुपर्छ । यसले कृषकलाई आधुनिक कृषि प्रविधिबारे सजग बनाउँछ र उत्पादन क्षमता वृद्धि गर्छ ।

ग. नियन्त्रण: स्थानीय सरकारले कृषि उत्पादनको गुणस्तर, बीउ र मलको मानक, र बजार आपूर्ति प्रणालीको निगरानी र नियमन गर्नुपर्छ । यसले अनियमितता, दुषित बीउ र मालीमानी मूल्य निर्धारण जस्ता समस्या कम गर्छ ।

कृषि प्रसारको व्यवस्थापन, संचालन र नियन्त्रण केवल प्रशासनिक प्रक्रिया होइनस यो स्थानीय अर्थतन्त्र सशक्तीकरण, खाद्य सुरक्षा र ग्रामीण जीवनस्तर सुधारको आधार हो । जब स्थानीय सरकारले यी प्रक्रियामा पारदर्शिता, दक्षता र जनसहभागिता सुनिश्चित गर्छ, तब मात्र कृषक उत्पादन वृद्धि, आयमा सुधार र दीर्घकालीन ग्रामीण विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सक्छ ।

- खानेपानी, साना जलविद्युत् आयोजना, वैकल्पिक ऊर्जा

स्थानीय विकासको वास्तविक आधार सुलभ जलस्रोत र ऊर्जा पहुँच हुन् । नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र खानेपानी व्यवस्थापन, साना जलविद्युत् आयोजना सञ्चालन र वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने अधिकार दिएको छ । स्थानीय तहको अधिकारको बुँदा १९ मा खानेपानी, साना जलविद्युत् आयोजना, वैकल्पिक ऊर्जाको व्यवस्था छ । जसमा पालिकाले खानेपानीसम्बन्धी नीति, योजना, खानेपानी महसुल, एक मेगावाटसम्मका जलविद्युत् आयोजनाको निर्माण र वैकल्पिक ऊर्जासम्बन्धी काम गर्नुपर्छ । यी सेवाहरू केवल भौतिक सुविधा होइनस यो सार्वजनिक स्वास्थ्य, आर्थिक विकास र दिगो वातावरणीय व्यवस्थापनको आधार हुन् ।

क. खानेपानी: सफा र पर्याप्त खानेपानी उपलब्ध गराउनु स्वास्थ्यको आधार हो । स्थानीय सरकारले गाउँ-नगरमा पाइपलाइन, ट्याङ्की, पिउने पानीको शुद्धिकरण र नियमित निरीक्षण सुनिश्चित गर्नुपर्छ । स्वच्छ पानीले रोग नियन्त्रण, जीवनस्तर सुधार र सामाजिक स्थायित्वमा योगदान पुऱ्याउँछ ।

ख. साना जलविद्युत् आयोजना: स्थानीय तहले साना जलविद्युत् आयोजना सञ्चालन, मर्मत र ऊर्जा वितरणमार्फत घर-व्यवसाय र साना उद्योगलाई विद्युत् पहुँच सुनिश्चित गर्न सक्छ। यसले रोजगार सिर्जना, व्यवसायिक गतिविधि र ग्रामीण विकासमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउँछ ।

ग. वैकल्पिक ऊर्जा : सौर्य, वायवीय धूलम र बायोग्यास ऊर्जा स्रोतलाई स्थानीय तहले प्रवर्द्धन, लगानी र जनचेतना

अभियान मार्फत ऊर्जा पहुँच विस्तार गर्न सक्छ। वैकल्पिक ऊर्जा नवीकरणीय र वातावरणमैत्री भएकोले प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र प्रदूषण नियन्त्रणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

खानेपानी, साना जलविद्युत् आयोजना र वैकल्पिक ऊर्जा केवल सेवा उपलब्ध गराउने विषय होइन। यी स्थानीय स्वास्थ्य, आर्थिक सशक्तीकरण र दिगो विकासका मूल आधार हुन्। जब स्थानीय सरकारले यी क्षेत्रमा योजना, प्रविधि प्रयोग, जनसहभागिता र नियमित अनुगमन सुनिश्चित गर्छ, तब मात्र नागरिकको जीवनस्तर सुधार, व्यवसायिक वृद्धि र वातावरणीय संरक्षण दुवै सम्भव हुन्छ।

- विपद् व्यवस्थापन

नेपाल भौगोलिक रूपमा भूकम्प, बाढी, पहिरो, पहाडी-टाल दुर्घटना र अन्य प्राकृतिक तथा मानवसृजित जोखिमको उच्च संवेदनशीलता भएको मुलुक हो। स्थानीय तहको अधिकारको बुँदा २० मा विपद् व्यवस्थापन रहेको छ। यस्मा पालिकाले विपद् योजना, पूर्वतयारी, राहत, तटबन्ध, नक्सामा, सबैसँग समन्वय र स्रोत परिचालन, पुनःस्थापना, पुनःनिर्माण, तथ्याङ्क, आपत्कालीन कार्य र समुदायमा आधारित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्छ।

यस सन्दर्भमा, स्थानीय सरकारको विपद् व्यवस्थापन क्षमता जीवन रक्षा र दिगो विकासको आधार बनिन्छ। संविधानले स्थानीय तहलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र विपद् पूर्वतयारी, जोखिम न्यूनीकरण, आपत्कालीन प्रतिक्रिया र पुनःस्थापना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी दिएको छ।

क. विपद् पूर्वतयारी: स्थानीय सरकारले जोखिम मूल्याङ्कन, आपत्कालीन योजना, चेतना कार्यक्रम र पूर्वसूचना प्रणाली विकास गर्नुपर्छ। यसले विपद् आउनुअघि जनतालाई सतर्क बनाउँछ र क्षति न्यून गर्न मद्दत गर्छ।

ख. आपत्कालीन प्रतिक्रिया: विपद् घटिसकेपछि राहत वितरण, उद्धार, स्वास्थ्य सेवा र अस्थायी आवास उपलब्ध गराउनु स्थानीय सरकारको मुख्य दायित्व हो। छिटो र व्यवस्थित प्रतिक्रिया जनधन र मानव जीवनको रक्षा सुनिश्चित गर्छ।

ग. पुनःस्थापना र जोखिम न्यूनीकरण: स्थानीय तहले पूर्वाधार पुनर्निर्माण, सामाजिक पुनर्स्थापना र दीर्घकालीन जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ। साथै, समुदायसँग समन्वय गरेर भविष्यमा विपद्का प्रभाव घटाउने योजना बनाउनु आवश्यक छ। विपद् व्यवस्थापन केवल आपत्कालीन सेवा मात्र होइन। यो स्थानीय सुरक्षा, नागरिकको जीवन संरक्षण र दिगो विकासको आधार हो। जब स्थानीय सरकारले योजना, प्रशिक्षण, पूर्वसूचना र आपत्कालीन अनुगमन सुनिश्चित गर्छ, तब मात्र विपद्का असर न्यून हुन्छ, जनधन र जीवन सुरक्षित रहन्छ र समाजमा विश्वास

कायम हुन्छ।

- जलाधार, वन्यजन्तु, खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण

स्थानीय विकास केवल भौतिक पूर्वाधार र सेवा प्रवाहमा सीमित छैन। यसले संसाधन संरक्षण र दिगो उपयोगलाई पनि समेट्नुपर्छ। अधिकारको बुँदा २१ मा जलाधार, वन्यजन्तु, खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण गर्ने व्यवस्था छ।

नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र जलाधार, वन्यजन्तु, खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने अधिकार दिएको छ। यी स्रोतहरूको संरक्षणले सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय दिगोपन सुनिश्चित गर्दछ।

क. जलाधार संरक्षण: जलाशय, नदी, ताल, खोला र भूजल स्रोतको संरक्षणले पानी आपूर्ति, सिँचाई सुविधा र प्राकृतिक पारिस्थितिकीको स्थायित्व सुनिश्चित गर्छ। स्थानीय तहले नदी संरक्षण, ताल पुनःनिर्माण, पानीको शुद्धिकरण र अवैध दोहन नियन्त्रण गर्नु अत्यावश्यक छ।

ख. वन्यजन्तु संरक्षण: वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षणले पारिस्थितिकी सन्तुलन, पर्यटन र वातावरणीय शिक्षा प्रवर्द्धन गर्छ। स्थानीय सरकारले संरक्षण क्षेत्रको निगरानी, अवैध शिकार नियन्त्रण र समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्नुपर्छ।

ग. खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण: खनिज स्रोत स्थानीय विकासका लागि आर्थिक सम्भावना हुन्छ, तर अव्यवस्थित दोहनले वातावरणीय क्षति पुऱ्याउँछ। स्थानीय तहले खनिज उत्खनन, उत्पादन नियमन, वातावरणीय असर मूल्याङ्कन र स्थानीय लाभ सुनिश्चित गर्ने जिम्मेवारी लिन्छ।

यसमा पालिकाले जलाधार, वन्यजन्तु सम्बन्धी नीति, कानून, पानी मुहानको संरक्षण, सामुदायिक भूसंरक्षण, खानी, बहुमूल्य धातु, ढुङ्गा गिट्टी, बालुवा र भौगर्भिक नक्सामुबन्धी काम गर्नुपर्छ। जलाधार, वन्यजन्तु र खानी स्रोतको संरक्षण केवल प्रकृति सुरक्षा मात्र होइन। यो स्थानीय जीवन, स्वास्थ्य, आर्थिक अवसर र दिगो विकासको आधार हो। जब स्थानीय सरकारले यी स्रोतको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सक्रियता, जनसहभागिता र पारदर्शिता सुनिश्चित गर्छ, तब मात्र भविष्यका पुस्ताका लागि प्राकृतिक सम्पति सुरक्षित रहन्छ र समाजमा स्थायी विकास सम्भव हुन्छ।

- भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास

स्थानीय शासनको वास्तविक विकास केवल भौतिक पूर्वाधार र सेवामा सीमित छैन। यसले भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र प्रवर्द्धनलाई पनि समेट्नुपर्छ।

पालिकाको अधिकारको बुँदा २२ मा भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास रहेको छ। यसमा पालिकाले

नीति, योजना निर्माण, पुरातात्व, सङ्ग्रहालय, परम्परागत जात्रा, पर्व तथा भाषा, कला र संस्कृतिलगायतको संरक्षणसम्बन्धी काम गर्नुपर्छ। नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र साँस्कृतिक सम्पदा, भाषा र ललितकलाको संरक्षण, विकास र प्रवर्द्धन गर्ने अधिकार दिएको छ। यसले सामाजिक पहिचान, समुदायको आत्मसम्मान र दिगो पर्यटन विकास सुनिश्चित गर्दछ।

क. भाषा संरक्षण: स्थानीय तहले क्षेत्रीय भाषाको शिक्षा, प्रचार-प्रसार, दस्तावेजीकरण र प्रयोग सुनिश्चित गर्नुपर्छ। भाषा संरक्षणले समुदायमा पहिचान र इतिहासको सततता कायम राख्छ।

ख. संस्कृति संरक्षण: साँस्कृतिक पर्व, परम्परा, लोकगीत, नृत्य, शिल्प र हस्तकला संरक्षणले सामाजिक मेलमिलाप, पीढीगत ज्ञान हस्तान्तरण र समुदायको साँस्कृतिक गर्व कायम राख्छ। स्थानीय सरकारले साँस्कृतिक केन्द्र, संग्रहालय र प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने अधिकार राख्छ।

ग. ललितकला प्रवर्द्धन: चित्रकला, मूर्तिकला, संगीत, रंगमंच, नाटक र अन्य ललितकला गतिविधिहरूले स्थानीय प्रतिभा प्रोत्साहन, पर्यटन र साँस्कृतिक अर्थतन्त्रमा योगदान गर्छ। स्थानीय तहले प्रदर्शनी, प्रतियोगिता र अनुदान मार्फत कलाकार र युवालाई सहयोग गर्न सक्छ।

भाषा, संस्कृति र ललितकला केवल कला-साहित्यको विषय होइन। यो सामाजिक पहिचान, समुदायको आत्मसम्मान र दिगो पर्यटन विकासको आधार हो। जब स्थानीय सरकारले यी अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा सक्रियता, संसाधन र जनसहभागिता सुनिश्चित गर्छ, तब मात्र साँस्कृतिक विविधता जीवित रहन्छ र समुदायको पहिचान दिगो बनाइन्छ।

अनत्यमास एकल अधिकारको स्वायत्त्र प्रयोगले स्थानीय सरकारलाई छिटो निर्णय, प्रभावकारी सेवा प्रवाह, जनसहभागिता र पारदर्शिता सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्छ। यसले गाउँ-नगरवासीलाई प्रत्यक्ष लाभ पुऱ्याउँछ र स्थानीय समस्या तुरुन्त समाधान गर्न सक्षम बनाउँछ।

स्थानीय सरकारको एकल अधिकार केवल प्रशासनिक सुविधा होइन। यो जनता केन्द्रित विकास, दिगो शासन र सामाजिक न्यायको मेरुदण्ड हो। जब स्थानीय सरकारले यी अधिकारको प्रभावकारी, पारदर्शी र समावेशी प्रयोग गर्छ, तब मात्र संविधानले प्रतिपादन गरेको सङ्घीय लोकतान्त्रिक प्रणाली दिगो र बलियो हुन्छ।

लेखक: जीवन शर्मा खोजीपत्रकारिता गर्ने खोजपत्रकार हुन्। उनी स्थानीय तह एवम् भूगोल विषयमा कलम चलाउने गर्छन्।

हार्दिक शुभकामना

नयाँ वर्ष २०८३ सालको सु-अवसरमा देश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण दाजुभाई, दिदीबहिनीहरूमा सुख, शान्ति, समृद्धि, सुस्वास्थ्य एवम् दीर्घायुको

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछु।

मा. गोविन्द पन्थी
प्रतिनिधि सभा सदस्य
गुल्मी क्षेत्र नं. २

हार्दिक शुभकामना

नयाँ वर्ष २०८३ सालको सु-अवसरमा देश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण दाजुभाई, दिदीबहिनीहरूमा सुख, शान्ति, समृद्धि, सुस्वास्थ्य एवम् दीर्घायुको

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछु।

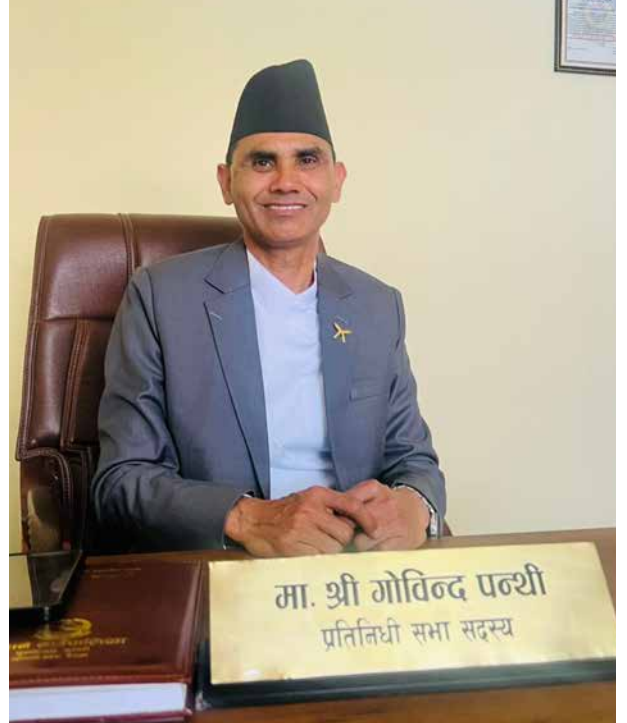
मा. सागर ढकाल
प्रतिनिधि सभा सदस्य
गुल्मी क्षेत्र नं. १

सर्वोत्कृष्ट अनुसन्धान अधिकृत, अधिवक्ता हुँदै अब माननीय :

“लामो समयसम्म प्रहरी सेवामा रहँदा उनले कानूनको प्रभावकारिता, त्यसका कमजोरीहरू र कार्यान्वयनमा आउने चुनौतीहरू नजिकबाट बुझेका थिए। त्यसपछि अधिवक्ताको रूपमा कानुनी अभ्यास गर्दै उनले न्याय, विधिको शासन र सुशासनका पक्षमा निरन्तर आवाज उठाउँदै आएका थिए। यही अनुभवको संयोजनले उनलाई अहिले संसदमा अभ्र प्रभावकारी भूमिका खेल्न सक्षम बनाएको छ ।”

प्रहरी नायब उपरीक्षक (डीएसपी) बाट मिति २०८१/०५/१६ गते अबकाश हुदाको अर्को दिन देखिनै अधिवक्ताको रूपमा “सरोकार अनुसन्धान तथा परामर्श केन्द्र “मार्फत रकमको अभावमा न्यायको पहुँचमा पुग्न नसकेका नागरिकलाई निशुल्क कानुनी सेवा दिदै वैदेशिक रोजगारीमा गएर अलपत्र युवा युवतीहरूलाई उद्धार गर्दै अपराध कर्ममा रमाएकाहरूलाई कानुनी दायरामा ल्याउन खरो रूपमा उत्रदै सामाजिक कार्यमा होमिएका अधिवक्ता गोविन्द पन्थीको जीवनयात्रा अहिले नयाँ मोडमा पुगेको छ । वर्षौंसम्म नेपाल प्रहरीमा रहँदै नागरिकको सुरक्षा, शान्ति र न्यायका लागि अग्रपंक्तिमा काम गरेका पन्थी अहिले गुल्मी क्षेत्र नम्बर २ बाट निर्वाचित भई देशको सर्वोच्च नीति निर्माण गर्ने थलो संसदमा प्रवेश गरेका छन् ।

यो यात्रा केवल पद परिवर्तन होइन, जिम्मेवारीको दायरा फराकिलो बनाउने परिवर्तन हो। प्रहरी सेवामा रहँदा उनी कानुन कार्यान्वयनको अग्रपंक्तिमा थिए, जहाँ हरेक दिन अपराध अनुसन्धान, सुरक्षा व्यवस्थापन र नागरिक सेवामा केन्द्रित रहेर इमानदार पुर्बक काम गरेकै कारण उनले राष्ट्रिय मात्र हैन अन्तर्राष्ट्रिय अवार्ड समेत प्राप्त गर्न सफल भए। अब उनी कानुन निर्माण गर्ने तहमा पुगेका छन्, जहाँ देशका सम्पूर्ण नागरिकको जीवनसँग जोडिएका नीति र कानुन निर्माण गर्ने जिम्मेवारी उनको काँधमा आएको छ। पन्थी स्वयंले पनि यस अन्तरलाई स्पष्ट रूपमा व्यक्त गरेका

छन् । प्रहरी सेवाले उनलाई व्यवहारिक अनुभव, अनुशासन र जनतासँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध दिएको छ भने संसदले उनलाई ती अनुभवलाई नीतिगत रूपान्तरण गर्ने अवसर दिनेछ।

लामो समयसम्म प्रहरी सेवामा रहँदा उनले कानूनको प्रभावकारिता, त्यसका कमजोरीहरू र कार्यान्वयनमा आउने चुनौतीहरू नजिकबाट बुझेका थिए। त्यसपछि अधिवक्ताको रूपमा कानुनी अभ्यास गर्दै उनले न्याय, विधिको शासन र सुशासनका पक्षमा निरन्तर आवाज उठाउँदै आएका थिए। यही अनुभवको संयोजनले उनलाई अहिले संसदमा अभ्र प्रभावकारी भूमिका खेल्न सक्षम बनाएको छ ।

राजनीतिमा प्रवेश उनका लागि नयाँ यात्रा भए पनि समाजप्रतिको जिम्मेवारी भने नयाँ होइन। उनी सदैव नागरिकको अधिकार सुनिश्चित गर्ने, राज्य संयन्त्रलाई जवाफदेही बनाउने र

न्यायपूर्ण समाज निर्माण गर्ने पक्षमा उभै आएका छन् । गुल्मी क्षेत्र नम्बर २ बाट निर्वाचित हुनु उनको लागि ठुलो उपलब्धि मात्र होइन, ठुलो जिम्मेवारी पनि हो । विशेषगरी लामो समय (पैंतिस वर्ष) देखि प्रभावशाली नेताको रूपमा स्थापित ने क पा एमालेका केन्द्रिय उपाध्यक्ष रहेका गोकर्ण बिष्टलाई पराजित गर्दै संसदमा पुगुले मतदाताको परिवर्तनप्रतिको चाहना स्पष्ट देखाएको छ । पन्थीले यसलाई व्यक्तिगत जीत नभई जनताको विश्वासको अभिव्यक्तिको रूपमा लिएका छन् ।

उनको प्राथमिकता स्पष्ट छ—गुल्मीको समग्र विकास। कृषि क्षेत्र सुदृढीकरण, बाँदर र बदेल्जस्ता समस्याबाट किसानलाई मुक्ति, ग्रामीण सडक विस्तार, गुणस्तरीय शिक्षा, सहज स्वास्थ्य सेवा र युवालाई आफ्नै ठाउँमा रोजगारी सिर्जना—यी सबै उनका एजेन्डा हुन्। “गुल्मी विकास मोडल” मार्फत यी विषयलाई व्यवस्थित रूपमा अघि बढाउने योजना उनले अघि सारेका छन्।

तर पन्थीको दृष्टि केवल आफ्नो निर्वाचन क्षेत्रसम्म सीमित छैन । उनी राष्ट्रिय स्तरमा पनि नीतिगत सुधारमा केन्द्रित हुन चाहन्छन् । विद्यमान कानूनमा रहेका कमजोरीहरू पहिचान गरी सुधार गर्ने, नयाँ कानूनलाई व्यवहारिक र कार्यान्वयनयोग्य बनाउने र सरकारी संयन्त्रलाई प्रभावकारी बनाउने उनका प्रमुख लक्ष्य हुन्।

उनले बारम्बार जोड दिएका छन् । कानून बनाउनु मात्र पर्याप्त हुँदैन, त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन भन्नु महत्वपूर्ण हुन्छ। प्रहरी सेवाको अनुभवले उनलाई यही यथार्थ सिर्काएको छ, र अब संसदमा उनी यही अनुभवलाई नीति निर्माणमा रूपान्तरण गर्न चाहन्छन् ।

सार्वजनिक लेखा समितिमा चयन: नयाँ जिम्मेवारी, ठुलो विश्वास:

यसैबीच, माननीय गोविन्द पन्थी सार्वजनिक लेखा समितिको सदस्यमा चयन हुनु भन्नु महत्वपूर्ण उपलब्धि हो। यो समिति

राज्यको आर्थिक अनुशासन, सार्वजनिक खर्चको पारदर्शिता र जवाफदेहिताको प्रमुख संरचना हो । यहाँ काम गर्नु केवल पद होइन, राष्ट्रको सम्पत्तिप्रति उत्तरदायित्व वहन गर्नु हो ।

पन्थीज्यूजस्ता अनुभवसहितका व्यक्तित्व यस समितिमा रहँदा सार्वजनिक स्रोत-साधनको सही उपयोग, भ्रष्टाचार नियन्त्रण र वित्तीय अनुशासन सुदृढ हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

उनले राष्ट्रहित, जनविश्वास र भ्रष्टाचारप्रति शून्य सहनशीलताको नीति अपनाउँदै सरकार बाट विनियोजित रकम सहि ठाउँमा पुग्ने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्ने विश्वास व्यक्त गरिएको छ ।

जनताको विश्वास, अब कामको परीक्षा:

निर्वाचनका बेला जनतासँग गरिएका प्रतिबद्धताहरू अब कार्यान्वयनको चरणमा पुगेका छन् । पन्थीका लागि अब सबैभन्दा ठुलो चुनौती भनेको जनताबाट प्राप्त विश्वासलाई परिणाममा बदल्नु हो । उनले स्पष्ट रूपमा बताएका छन् । यो समय बोल्ने होइन, काम गरेर देखाउने हो। संसदमा नीति निर्माण, बजेट विनियोजन र सम्बन्धित निकायसँग समन्वयमार्फत उनले आफ्नो प्रतिबद्धता पूरा गर्ने अठोट व्यक्त गरेका छन् ।

उनको यात्रा अहिले धेरैका लागि प्रेरणाको स्रोत बनेको छ । प्रहरी सेवाबाट सुरु भएको करिअर, कानुनी अभ्यास हुँदै राष्ट्रिय राजनीतिसम्मको यात्रा। यो देखाउँछ कि इमानदारी, निरन्तरता र स्पष्ट उद्देश्य भए जुनसुकै क्षेत्रबाट पनि देशको नेतृत्व तहमा पुग्न सकिन्छ भन्ने उदाहरण बनेका छन् पन्थी ।

अन्ततः गोविन्द पन्थीको संसदको यो यात्रा केवल व्यक्तिगत सफलता होइन, परिवर्तन खोज्ने समाजको प्रतिबिम्ब हो ।

उहाँको सफल, प्रभावकारी र उदाहरणीय कार्यकालको हार्दिक शुभकामना ।

पाँचपोखरी थाङ्पाल गाउँपालिकाको अनुरोध

- बालविवाहलाई निरूत्साहित गरौं र विवाह ऐन उमेर २० वर्षपछि मात्र गरौं/गराउन पहल गरौं ।
- सरसफाईमा ध्यान दिऊँ र फोहोर मैला जथाभावी नफालौं ।
- सार्वजनिक जगामा घर/टहरा निर्माण नगरौं र सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गरौं ।
- कर तिर्नु सबै नागरिकको कर्तव्य हो । कर तिर्ने सभ्य नागरिकको परिचय दिऔं ।
- सबै बालबालिकालाई विद्यालय पठाऔं, कुनै बालबालिकालाई शिक्षाबाट बञ्चित नगरौं साथै बालश्रम र शोषणको अन्त्य गरौं ।
- सार्वजनिक स्थलमा धम्रपान मद्यपान नगरौं/नगराऔं । हावाहुरीबाट हुने आगलागीबाट बचौं र अरूलाई पनि सावधानी गरौं ।
- लैंगिक हिंसाविरुद्धको आवाज बुलन्द गरौं र त्यसको अन्त्य गरौं ।

टासी लामा
अध्यक्ष

सुनिता अधिकारी
उपाध्यक्ष

लक्ष्मण कुईकेल
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

पाँचपोखरी थाङ्पाल गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
सिन्धुपाल्चोक, बागमती प्रदेश, नेपाल

काबिल प्रहरीको पहिचान: एसएसपी नवराज अधिकारी

फिल्डमै अभिएर नेतृत्व गर्ने शैलीले बढायो मनोबल र जनविश्वास

जीवन शर्मा / काठमाडौं । नेपाल प्रहरीका वरिष्ठ उपरीक्षक (एसएसपी) नवराज अधिकारी सुदूरपश्चिम प्रदेशको कञ्चनपुर जिल्लाको पुनर्वासमा वि.स. २०३३ मा जन्मिएका हुन्। सामान्य पारिवारिक पृष्ठभूमिमा हुर्किएका अधिकारी एकजना दिदी, भाई, बुवा-आमा, श्रीमती र दुई छोरासहितको परिवारसँग जोडिएका छन्। पारिवारिक जिम्मेवारी, संस्कार र सामाजिक मूल्य-मान्यताबीच हुर्किएका उनले बाल्यकालदेखि नै अनुशासन, परिश्रम र लगनशीलतालाई जीवनको आधार बनाएका थिए।

उनको प्रारम्भिक शिक्षा कञ्चनपुरकै पुनर्वास क्षेत्रमा सम्पन्न भएको हो। ग्रामीण परिवेशका सीमित स्रोत-साधनबीच पनि अध्ययनप्रतिको उनको लगाव उल्लेखनीय थियो। निरन्तरको मेहनत र दृढ इच्छाशक्तिका कारण उनले आफ्नो शैक्षिक यात्रा मजबुत बनाउँदै लगे। उच्च शिक्षातर्फ अग्रसर हुँदै उनले त्रिभुवन विश्वविद्यालय (TU) बाट अर्थशास्त्र (Economics) मा स्नातकोत्तर तहसम्मको अध्ययन पूरा गरेका छन्। यसले उनलाई सामाजिक-आर्थिक संरचना, नीतिगत सोच र व्यवस्थापन क्षमतामा गहिरो आधार प्रदान गरेको देखिन्छ।

सेवा यात्रा: अनुभव र जिम्मेवारीको विस्तार

२०५६ सालमा प्रहरी निरीक्षक (इन्स्पेक्टर) पदबाट नेपाल प्रहरी सेवामा प्रवेश गरेका अधिकारी करिब साढे दुई दशक लामो सेवायात्रामा विभिन्न महत्वपूर्ण जिम्मेवारी सम्हाल्दै आएका अनुभवी अधिकृत हुन्। इन्स्पेक्टरदेखि डिएसपी, एसपी हुँदै एसएसपीसम्मको यात्रामा उनले फिल्ड र प्रशासन दुवै क्षेत्रमा सशक्त उपस्थिति देखाएका छन्।

डिएसपी हुँदा कालिमाटी तथा बारा जस्ता स्थानमा काम गर्दै उनले संवेदनशील क्षेत्रमा सुरक्षा व्यवस्थापनको अनुभव हासिल गरे। एसपीका रूपमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय चितवनमा सफल कमाण्ड सम्हाल्दै शान्तिपूर्ण निर्वाचन सम्पन्न गराउन महत्वपूर्ण भूमिका खेले। साथै तराईको संवेदनशील जिल्ला कपिलवस्तुको नेतृत्व गर्दै उनले सुरक्षा व्यवस्थापनमा दक्षता प्रदर्शन गरे।

त्यसैगरी, जिल्ला प्रहरी परिसर काठमाडौंमा प्रवक्ताको रूपमा काम गर्दा उनले सार्वजनिक सञ्चार र प्रहरी-नागरिक सम्बन्धमा सन्तुलित भूमिका निर्वाह गरे भने केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरो (CIB)

मा रहँदा अनुसन्धान क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन् ।

हाल उनी काठमाडौं उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालयका प्रमुखका रूपमा कार्यरत रहँदै राजधानीको जटिल ट्राफिक व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित, प्रभावकारी र सेवामुखी बनाउने अभियानमा सक्रिय छन् ।

ट्राफिक व्यवस्थापनमा नयाँ दृष्टिकोण

एसएसपी अधिकारिले ट्राफिक व्यवस्थापनलाई केवल नियम कार्यान्वयनको दायरामा सीमित नराखी नागरिक सेवासँग प्रत्यक्ष जोड्ने प्रयास गरेका छन् । उनको दृष्टिमा ट्राफिक व्यवस्थापन दण्डमुखी होइन, सेवा-मुखी हुनुपर्छ—जहाँ नागरिकको सहजता, सुरक्षा र अनुशासन प्रमुख हुन्छ ।

उनको नेतृत्वमा ट्राफिक प्रहरी संरचना अझ अनुशासित, सक्रिय र जिम्मेवार बन्दै गएको देखिन्छ । उनले मातहतका प्रहरी कर्मचारीलाई “सेवा भावसहितको प्रहरी” बन्न निरन्तर प्रेरित गर्दै आएका छन्, जसले संगठनभित्र सकारात्मक कार्यसंस्कृति विकास गरेको छ ।

फिल्ड-केन्द्रित नेतृत्व: व्यवहारमै देखिएको उदाहरण

उनको नेतृत्व शैलीको सबैभन्दा विशिष्ट पक्ष भनेकै फिल्ड-केन्द्रित उपस्थिति हो । कोटेश्वर, गौशाला, कलङ्की जस्ता अत्यधिक ट्राफिक चाप हुने स्थानहरूमा उनी स्वयं उपस्थित भई ट्राफिक व्यवस्थापनमा सहभागी हुने गर्छन् ।

यसले नेतृत्व र मातहतका कर्मचारीबीचको दूरी घटाएको मात्र होइन, “नेतृत्व भनेको सँगै उभनु हो” भन्ने सन्देश व्यवहारमै स्थापित गरेको छ । साथै, नागरिकमा प्रहरीप्रतिको विश्वास र सम्मान पनि उल्लेखनीय रूपमा बढाएको छ ।

संकटको समयमा देखिएको व्यवहारिक नेतृत्व

‘जेन्जी आन्दोलन’ पछि सुरक्षा निकायहरू गम्भीर मनोबल संकटबाट गुज्रिरहेका बेला एसएसपी अधिकारिले नेतृत्वको फरक अभ्यास प्रस्तुत गरे । उनी कार्यालयमा सीमित नभई स्वयं सडकमा उत्रिएर ट्राफिक प्रहरीसँगै खटिए ।

ट्राफिक प्रहरी प्रभाग थापाथलीका इन्चार्ज **इन्सपेक्टर किरण रावत** भन्छन्:

“जेन्जी आन्दोलनपछिको अवस्था निकै चुनौतीपूर्ण थियो । तर सरको निरन्तर निर्देशन र फिल्डमा उहाँको सक्रिय उपस्थितिले हामीमा नयाँ ऊर्जा ल्यायो । उहाँसँग काम गर्दा आदेशभन्दा बढी साथ र सम्मानको अनुभूति हुन्छ । उहाँको काम गर्ने शैलीबाट हामी सबै प्रभावित भएका छौं ।”

त्यस्तै, प्रहरी जवान मिलनजंग शाह भन्छन्: **“सरसँगै सडकमा उभँदा हामीलाई आदेश होइन, साथ महसूस भयो । उहाँले हामीलाई काम मात्र सिकाउनुभएन, सम्मान पनि दिनुभयो । त्यसैले अबै रात्रो काम गर्ने हौसला मिलेको छ ।”**

मनोबलदेखि प्रणालीगत सुधारसम्म

एसएसपी अधिकारिले प्रहरी संगठनको मूल शक्ति मनोबल हो भन्ने मान्यतालाई व्यवहारमा लागू गरेका छन् । उनले ट्राफिक प्रहरीको आत्मविश्वास पुनःस्थापना गर्दै संगठनभित्र कार्यशैली सुधार, अनुशासन र जिम्मेवारीबोध विकासमा जोड दिएका छन् ।

उनको नेतृत्वपछि सडक अनुशासनमा सुधार, प्रहरीको सक्रियता वृद्धि र सेवा प्रवाहमा चुस्तता देखिएको छ । ट्राफिक सप्ताह, जनचेतनामूलक अभियान, विद्यालय-कलेज केन्द्रित कार्यक्रम तथा विभिन्न संघ-संस्थासँग सहकार्यले नागरिक-प्रहरी सम्बन्धलाई थप सुदृढ बनाएको छ ।

सवारी चोरी नियन्त्रणमा उल्लेखनीय सफलता

उनको कार्यकालमा उपत्यकामा बढ्दो सवारी साधन चोरी नियन्त्रणका लागि छुट्टै ‘टास्क फोर्स युनिट’ गठन गरिएको छ । यस युनिटले छोटो अवधिमा सयौं हराएका मोटरसाइकल तथा सवारी साधन बरामद गरी सम्बन्धित धनीलाई फिर्ता गर्न सफल भएको छ ।

नियमित रूपमा सवारी साधन फिर्ता गराउने अभ्यासले प्रहरीप्रतिको नागरिक विश्वास उल्लेखनीय रूपमा बढाएको छ । यो अभियानलाई व्यवहारिक र परिणाममुखी सुरक्षा व्यवस्थापनको उत्कृष्ट उदाहरणका रूपमा लिइन्छ ।

नेतृत्वको नयाँ परिभाषा

एसएसपी नवराज अधिकारीको प्रहरी जीवन केवल पदोन्नति र जिम्मेवारीको यात्रा मात्र होइन, संकट व्यवस्थापन, मनोबल पुनःस्थापना र प्रणालीगत सुधारको निरन्तर अभ्यास हो ।

सडकमै उभिएर देखाएको नेतृत्व, ट्राफिक व्यवस्थापनमा ल्याएको सुधार, जनचेतनामूलक अभियान र सवारी चोरी नियन्त्रणमा हासिल गरेको सफलताले उनलाई एक व्यवहारिक, परिणाममुखी र जनउत्तरदायी नेतृत्वकर्ताका रूपमा स्थापित गरेको छ । उनको कार्यशैलीले स्पष्ट सन्देश दिन्छ । नेतृत्व भनेको निर्देशन दिने अधिकार मात्र होइन, कठिन समयमा स्वयं उपस्थित भएर समाधान निर्माण गर्ने क्षमता हो ।

सपना, साहस र संघर्षको सुन्दर यात्रामा नीलु चौधरी

अशोक ढकाल/काठमाडौँ । काठमाडौँकी युवा तथा प्रेरणादायी उद्यमी नीलु चौधरीको जीवनकथा केवल व्यक्तिगत सफलताको कथा मात्र होइन । यो एउटा यस्तो यात्राको दस्तावेज हो । जसले देखाउँछ, सपना देख्ने आँट, त्यसलाई पछ्याउने साहस र असफलताबाट उठ्ने शक्ति भए असम्भव केही पनि हुँदैन ।

वि.सं. २०५२ साल साउन २८ गते थापाथलीस्थित प्रस्तुति गृह अस्पतालमा जन्मिन पुग्यो नीलु काठमाडौँ महानगरपालिका-१४, कुलेश्वरमा हुर्किनु भयो । सामान्य परिवारमा जन्मिए पनि उहाँका सपना कहिल्यै सामान्य थिएन । बाल्यकाल देखि नै अध्ययनप्रति लगाव, अनुशासन र शान्त स्वभाव उहाँको विशेषता थियो । उहाँ भित्री रूपमा गहिरो सोच राख्ने, कम बोल्ने तर धेरै महसुस गर्ने व्यक्तित्व हुनुहुन्थ्यो ।

डी.ए.भी. विद्यालयबाट उत्कृष्ट नतिजासहित उच्च माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्नुभएकी नीलुले सानैदेखि डाक्टर बन्ने सपना बोकेकी थिइन् विज्ञान विषयमा अब्बल प्रदर्शन गर्दै उहाँले आफ्नो लक्ष्यतर्फ बलियो पाइला चाल्नुभएको थियो । तर जीवन सधैं योजना अनुसार अघि बढ्दैन । पारिवारिक स्वास्थ्य समस्याले उहाँलाई एमबीबीएस अध्ययनको बाटोबाट टाढा गरायो ।

यो मोड उहाँका लागि कठिन मात्र होइन । जीवनकै पहिलो ठुलो भट्का थियो । धेरैजसो मानिसहरू यस्तै अवस्थामा सपना नै त्याग्छन् तर नीलुले सपना परिवर्तन गर्नुभयो, त्याग्नुभएन । परिवारको सुभाव अनुसार उहाँले बीबीए अध्ययन रोज्नुभयो र थापाथलीस्थित 'द ब्रिटिस कलेज' मा भर्ना हुनुभयो । यही निर्णयले उहाँको जीवनको दिशा परिवर्तन गर्‍यो ।

कलेज जीवन उहाँका लागि केवल शैक्षिक यात्रा मात्र थिएन । त्यो आत्मपरिवर्तनको प्रक्रिया थियो । पहिले संकोची र भित्री स्वभावकी नीलु विस्तारै आत्मविश्वासी, प्रस्तुतिमुखी र नेतृत्व गर्न सक्ने व्यक्तित्वमा रूपान्तरण हुन थाल्नुभयो । बीबीए र एमबीए अध्ययनक्रमले उहाँलाई केवल पुस्तक ज्ञान मात्र दिएन, व्यवहारिक जीवन, निर्णय क्षमता र जोखिम लिन सक्ने मानसिकता पनि सिकायो ।

तर यो रूपान्तरण सहज थिएन । विज्ञान पृष्ठभूमिबाट आएकी उहाँका लागि व्यवस्थापनका सिद्धान्त, केस स्टडी र प्रस्तुतीकरणको शैली सुरुवाती दिनहरूमा निकै चुनौतीपूर्ण थिए । कतिपय दिनहरू निराशाजनक पनि बने । तर उहाँले एउटा सिद्धान्त कहिल्यै छोड्नुभएन, 'हार मान्नु विकल्प होइन ।'

कलेजका दिनहरूमा साथीहरू घुमघाम, रमाइलो र आराममा व्यस्त हुँदा नीलु भने आफ्नो भविष्य निर्माणमा केन्द्रित हुनुहुन्थ्यो । कक्षा सकिएपछि पनि उहाँ प्राध्यापकहरूसँग छलफल, अनुसन्धान र नयाँ सोच विकासमा समय दिनुहुन्थ्यो । यही निरन्तरता उहाँलाई अरूभन्दा फरक बनाउँदै लयो ।

बीबीएको अन्तिम वर्षसँगै उहाँले व्यवसायिक संसारलाई गम्भीरतापूर्वक बुझ्न थाल्नुभयो । सफल उद्यमी बन्ने स्पष्ट लक्ष्यले उहाँलाई अध्ययनसँगै अनुसन्धानतर्फ केन्द्रित गर्‍यो ।

तर वास्तविक संघर्ष त त्यसपछि सुरु भयो । परिवारको सुरक्षात्मक वातावरणमा हुर्किएकी नीलुले जब व्यवसाय सुरु गर्ने इच्छा व्यक्त गर्नुभयो, उहाँले बुवाबाट अस्वीकार सामना गर्नुपयो । त्यो अस्वीकार केवल शब्द थिएन, त्यो एउटा भावनात्मक चुनौती थियो ।

तर नीलुको अठोट त्यसभन्दा बलियो थियो । उहाँले केही समय परिवारलाई जानकारी नदिई आफ्नै प्रयासमा व्यवसाय सुरु

गर्ने निर्णय लिनुभयो। सुरमा कपडा व्यवसायमा हात हाल्नुभयो, तर चार महिनामै असफल हुनुभयो।

- पहिलो असफलता त्यसपछि क्याफेटेरिया व्यवसाय फेरि

असफलता

यी लगातार असफलताहरूले धेरैलाई तोडिदिन्छन् तर नीलुलाई अझ बलियो बनायो। उहाँले आफूलाई एउटा अन्तिम मौका दिने निर्णय गर्नुभयो। अब या त सफल हुन्छु, या फेरि नयाँ बाटो खोज्छु।

यसपटक उहाँले हतार गर्नुभएन। काठमाडौँका गल्ली-गल्ली पैदल हिँड्दै बजार अध्ययन गर्नुभयो। मानिसहरूको आवश्यकता, अभाव र सम्भावनालाई नजिकबाट बुझ्नुभयो। यही क्रममा उहाँले मेडिकल र हेल्थकेयर क्षेत्रमा ठुलो अवसर देख्नुभयो।

गैर-मेडिकल पृष्ठभूमिबाट आएको हुँदा यो निर्णय जोखिमपूर्ण थियो। तर जोखिम बिना सफलता सम्भव छैन भन्ने उहाँले बुझिसक्नुभएको थियो।

दुई लाख रुपैयाँको सानो लगानी, ठुलो सपना र अडिग विश्वाससहित उहाँले मेडिकल सम्बन्धी व्यवसाय सुरु गर्नुभयो। सुरुवाती दिनहरू निकै कठिन थिए। अपरिचित क्षेत्र, सीमित स्रोत, र कहिलेकाहीँ गलत मानिसहरूको सामना।

एकपटक ठुलो आर्थिक धोखाधडीको सामना गर्नुपयो। त्यो क्षण जीवनकै सबैभन्दा कठिनमध्ये एक थियो। तर यहीबाट अकी सकारात्मक मोड आयो-परिवारलाई उहाँको संघर्ष थाहा भयो, र परिवार उहाँको सबैभन्दा ठुलो सहारा बन्यो। त्यसपछि नीलुको यात्रा अझ मजबुत बन्यो।

कोभिड महामारीले व्यवसाय रोकियो, तर उहाँको आत्मविश्वास रोकिन सकेन। लकडाउनपछि उहाँ अझ सशक्त

भएर फर्किनुभयो। मेडिकल, हेल्थकेयर, न्यूट्रीकेयर, स्किनकेयर र बेबी केयर क्षेत्रमा विस्तार गर्दै उहाँले आफ्नो व्यवसायलाई बहुआयामिक बनाउनु भयो।

आज नीलु चौधरी २२ जनलाई रोजगारी दिने सफल उद्यमी हुनुहुन्छ। उहाँले विशाल रूप, नर्भिक इन्टरनेशनल, नेपाल ओभरसिज मार्केटिङ, लोमस रूप जस्ता प्रतिष्ठित संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्दै ३० भन्दा बढी अन्तर्राष्ट्रिय ब्रान्डहरूसँग काम गरिरहनुभएको छ। तर उहाँको सफलता केवल व्यापारिक उपलब्धिमा सीमित छैन। उहाँको सबैभन्दा ठुलो सफलता-आफैमाथिको विश्वास हो।

आज उहाँ एकलै यात्रा गर्न सक्ने, नयाँ ठाउँ अन्वेषण गर्ने र जीवनका हरेक चुनौतीलाई अवसरमा बदल्ने साहसी महिला हुनुहुन्छ।

उहाँको जीवनदृष्टि स्पष्ट छ:

'आफ्नो जीवन पूर्ण बनाउन अरूमा निर्भर हुनुपर्दैन।'

उहाँ सामाजिक रूपमा पनि सक्रिय हुनुहुन्छ। विभिन्न गैरसरकारी संस्था र व्यावसायिक क्लबहरूमा आबद्ध रहँदै समाजमा योगदान दिइरहनुभएको छ।

दिनभर व्यस्त तालिका भए पनि उहाँले जीवन सन्तुलन राख्नुभएको छ। साँझ ६:३० भित्र घर फर्किनु, परिवारसँग समय बिताउनु-यी उहाँका लागि प्राथमिकता हुन्। उहाँको प्रेरणाको स्रोत उहाँका दाजु हुनुहुन्छ, जसबाट उहाँले निरन्तरता, साहस र कामप्रतिको समर्पण सिक्नुभएको छ।

अन्ततः नीलुको जीवन एउटा सन्देश हो। सपना देख्नुहोस् असफल हुन डराउनुहुन्न र, आफ्नो यात्रामा विश्वास राख्नुहोस्। किनकि उहाँ विश्वास गर्नुहुन्छ। 'जहाँ विश्वास छ, त्यहाँ सफलता निश्चित छ।'

नयाँ वर्ष २०८३ सालको सु-अवसरमा देश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण दाजुभाई, दिदीबहिनीहरूमा सुख, शान्ति, समृद्धि, सुस्वास्थ्य एवम् दीर्घायुको

हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछु।

तासी लामा

अध्यक्ष

पाँचपोखरी थाङपाल गाउँपालिका

सिन्धुपाल्चोक, नेपाल

नयाँ वर्ष २०८३ सालको सु-अवसरमा देश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण दाजुभाई, दिदीबहिनीहरूमा सुख, शान्ति, समृद्धि, सुस्वास्थ्य एवम् दीर्घायुको

हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछु।

महेश नाथ नेपाल

अध्यक्ष

इन्द्रावती गाउँपालिका

सिन्धुपाल्चोक, नेपाल

स्थानीय न्यायिक समितिको प्रभावकारिता:

नेपालको सन्दर्भमा संरचना, अभ्यास, चुनौती र सुधारको कार्यदिशा

नेपालको संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीले राज्यसत्तालाई केन्द्रीकृत संरचनाबाट विकेन्द्रीकृत ढाँचातर्फ रूपान्तरण गर्दै शासन, विकास र न्यायका अधिकार हरूलाई स्थानीय तहसम्म विस्तार गरेको छ । यस रूपान्तरणको मूल आत्मा भनेकै राज्यसत्तालाई नागरिकको नजिक पुऱ्याउनु हो, जसले शासन प्रक्रियामा सहभागिता, जवाफदेहिता र न्यायमा पहुँचलाई सुदृढ बनाउने अपेक्षा राख्छ । यही सन्दर्भमा स्थानीय तहमा गठन गरिएका न्यायिक समितिहरू नेपालको न्याय प्रणालीमा एक महत्वपूर्ण संस्थागत नवप्रवर्तनका रूपमा स्थापित भएका छन् ।

नेपालको संविधानको धारा २१७ ले गाउँपालिका र नगरपालिकामा उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा तीन सदस्यीय न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेको छ, जसले कानून बमोजिम तोकिएका विवादहरूको निरूपण गर्ने अधिकार राख्दछ । यसका अतिरिक्त, संविधानको अनुसूची ८ मा स्थानीय तहका एकल अधिकारहरूभित्र स्थानीय न्याय व्यवस्थापनलाई समेत समावेश गरिएको छ, जसले न्यायिक समितिको संवैधानिक वैधता र महत्वलाई थप पुष्टि गर्दछ । साथै, संविधानको धारा २० ले प्रत्येक नागरिकलाई न्यायमा पहुँचको मौलिक हक सुनिश्चित गरेको सन्दर्भमा, स्थानीय न्यायिक समितिहरूलाई उक्त हकको व्यावहारिक कार्यान्वयनको माध्यमका रूपमा समेत बुझ्न सकिन्छ ।

नेपाल जस्तो भौगोलिक रूपमा दुर्गम, आर्थिक रूपमा सीमित स्रोतसाधनयुक्त र सामाजिक रूपमा विविधतायुक्त देशमा औपचारिक न्याय प्रणालीमार्फत सबै नागरिकलाई सहज रूपमा न्याय उपलब्ध गराउनु सधैं चुनौतीपूर्ण रहँदै आएको छ । जिल्ला अदालतसम्म पुग्नै दूरी, त्यसमा लाग्ने समय, आर्थिक भार र प्रक्रियागत जटिलताले गर्दा सामान्य नागरिकका लागि न्याय प्राप्त कठिन र कहिलेकाहीँ असम्भव जस्तै हुने अवस्था विद्यमान थियो । यस्ता व्यावहारिक समस्याहरूको समाधानका रूपमा स्थानीय न्यायिक समितिको गठन भएको हो, जसले “न्यायको स्थानीयकरण” (Localization of Justice) को अवधारणालाई व्यवहारमा रूपान्तरण गर्ने प्रयास गरेको छ ।

तर, कुनै पनि संस्थाको प्रभावकारिता केवल त्यसको संवैधानिक वा कानुनी अस्तित्वले मात्र निर्धारण गर्दैन । वास्तविक

उद्धव प्रसाद अधिकारी
अधिवक्ता

प्रभावकारिता त्यस संस्थाले गर्ने कार्यसम्पादन, निर्णय प्रक्रियाको निष्पक्षता, पारदर्शिता, सेवा प्रवाहको दक्षता, नागरिकको विश्वास तथा अन्ततः प्राप्त हुने परिणाममा निर्भर रहन्छ । स्थानीय न्यायिक समितिहरूको सन्दर्भमा पनि यही कुरा लागू हुन्छ । यी संस्थाहरू कागजमा मात्र सशक्त छन् कि व्यवहारमा पनि प्रभावकारी रूपमा काम गरिरहेका छन् भन्ने प्रश्नको गहिरो विश्लेषण आवश्यक छ ।

यस लेखमा स्थानीय न्यायिक समितिको प्रभावकारिताको बहुआयामिक विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ । यस क्रममा स्थानीय न्यायिक समितिको संवैधानिक तथा कानुनी आधार, संस्थागत संरचना, कार्यप्रणाली, प्राप्त उपलब्धिहरू, विद्यमान चुनौतीहरू तथा सुधारका सम्भावित उपायहरूलाई समग्र रूपमा केलाउने प्रयास गरिएको छ । साथै, विभिन्न स्थानीय तहहरू विशेषतः दोलखा जिल्लाको भिमेश्वर नगरपालिका लगायतका अन्य स्थानीय न्यायिक समितिमा गरिएको अध्ययन, सरोकारवालासँगको अन्तरक्रिया तथा सेवाग्राहीहरूको अनुभवमा आधारित विश्लेषणलाई समेत समेटिएको छ ।

अध्ययनको उद्देश्य र पद्धति

यस लेखको मुख्य उद्देश्य स्थानीय न्यायिक समितिको प्रभावकारिताको बहुआयामिक विश्लेषण गर्नु हो । विशेष रूपमा, निम्न उद्देश्यहरू राखिएका छन् :

- » न्यायिक समितिको कानुनी तथा संस्थागत संरचनाको विश्लेषण गर्नु,
- » यसको कार्यसम्पादन र उपलब्धिहरूको मूल्याङ्कन गर्नु,
- » सेवाग्राही सन्तुष्टि र जनविश्वासको अवस्था बुझ्नु,
- » प्रमुख चुनौतीहरू पहिचान गर्नु,
- » सुधारका लागि नीति तथा कार्यक्रमगत सिफारिसहरू प्रस्तुत गर्नु ।

यो लेख द्वितीयक स्रोत (कानून, नीतिगत दस्तावेज, अध्ययन प्रतिवेदन) तथा प्राथमिक अनुभव (स्थानीय तह, बार इकाई, प्रहरी, नागरिक समाजसँगको संवाद, र सेवाग्राही सर्वेक्षण) मा आधारित छ ।

सैद्धान्तिक आधार: न्यायको स्थानीयकरण र वैकल्पिक विवाद समाधान

स्थानीय न्यायिक समितिको अवधारणा केवल कानुनी व्यवस्था वा प्रशासनिक संरचनामा सीमित छैन; यसको जरो आधुनिक न्यायशास्त्रका दुई महत्वपूर्ण अवधारणाहरू “न्यायमा पहुँच” (Access to Justice) र “वैकल्पिक विवाद समाधान” (Alternative Dispute Resolution-ADR) मा आधारित रहेको छ । यी अवधारणाहरूले न्यायलाई केवल अदालतको चौघेराभित्र सीमित नराखी नागरिकको दैनिक जीवनसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोड्ने प्रयास गर्छन् ।

“न्यायमा पहुँच” भन्नाले प्रत्येक नागरिकले बिना अनावश्यक अवरोध, भेदभाव वा असहजता न्याय प्राप्त गर्न सक्ने अवस्थालाई जनाउँछ । यसले केवल अदालतमा मुद्दा दर्ता गर्न पाउनु मात्र होइन, न्याय प्राप्त गर्ने सम्पूर्ण प्रक्रियालाई सहज, सुलभ, छिटो र कम खर्चमा विवाद समाधान गर्ने पक्षलाई समेट्छ । नेपालजस्तो देशमा जहाँ भौगोलिक दूरी, आर्थिक सीमितता, कानुनी जटिलता र सूचना अभावका कारण औपचारिक अदालत प्रणाली सबैका लागि समान रूपमा पहुँचयोग्य छैन, त्यहाँ “Access to Justice” को अवधारणा अझ बढी सान्दर्भिक बन्छ । यही सन्दर्भमा स्थानीय न्यायिक समितिहरूलाई न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यावहारिक माध्यमका रूपमा बुझ्न सकिन्छ ।

यससँगै, वैकल्पिक विवाद समाधान (ADR) को अवधारणाले औपचारिक अदालती प्रक्रियाभन्दा बाहिर रहेर विवाद समाधान गर्ने उपायहरूलाई प्राथमिकता दिन्छ । यस

अन्तर्गत मेलमिलाप (Mediation), मध्यस्थता (Arbitration), सहजीकरण (Conciliation) लगायतका विधिहरू पर्दछन् । यिनिहरूको मूल उद्देश्य विवादलाई कानुनी लडाइँको रूपमा होइन, सहमति र समझदारीको माध्यमबाट समाधान गर्नु हो । विशेषगरी मेलमिलाप प्रक्रियाले “दुवै पक्षको जीतजीत” (win-win solution) सुनिश्चित गर्ने प्रयास गर्छ, जसले दीर्घकालीन सामाजिक सम्बन्धलाई जोगाई राख्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ ।

स्थानीय न्यायिक समितिले यी दुवै अवधारणालाई व्यवहारमा रूपान्तरण गरेको देखिन्छ । एकातिर यसले नागरिकलाई नजिकैबाट न्याय उपलब्ध गराएर “Access to Justice” लाई सुदृढ बनाउँछ भने अर्कोतर्फ मेलमिलापलाई प्राथमिकता दिएर ADR प्रणालीलाई संस्थागत रूपमा अभ्यासमा ल्याएको छ । यस अर्थमा, स्थानीय न्यायिक समिति अदालती न्याय प्रणाली र परम्परागत सामुदायिक सहमतिमा आधारित अभ्यासबीचको एक सेतु (bridge) का रूपमा उभिएको छ ।

यसरी हेर्दा, स्थानीय न्यायिक समितिको सैद्धान्तिक आधार केवल विवाद समाधानमा मात्र सीमित नभई सामाजिक सदृभाव, सहभागिता र न्यायको लोकतान्त्रिक अभ्यासलाई सुदृढ बनाउने व्यापक उद्देश्यसँग समेत जोडिएको देखिन्छ ।

कानुनी तथा संस्थागत संरचना

स्थानीय न्यायिक समितिको संरचना र अधिकारक्षेत्र नेपालको संविधान तथा प्रचलित कानूनद्वारा स्पष्ट रूपमा निर्धारण गरिएको छ । नेपालको संविधानको धारा २१७ ले प्रत्येक गाउँपालिका र नगरपालिकामा उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा तीन सदस्यीय न्यायिक समिति गठन हुने व्यवस्था गरेको छ । उक्त व्यवस्थाले स्थानीय तहलाई सीमित न्यायिक अधिकार प्रदान गर्दै विवाद समाधानको संस्थागत ढाँचा निर्माण गरेको छ । यसरी हेर्दा, न्यायिक समिति स्थानीय सरकारभित्रै अवस्थित भए पनि यसको कार्यक्षेत्र विशिष्ट रूपमा न्यायिक प्रकृतिको रहेको देखिन्छ ।

यस संवैधानिक व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याउने प्रमुख कानुनी आधारका रूपमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ रहेको छ । उक्त ऐनले न्यायिक समितिको अधिकारक्षेत्र, कार्यप्रणाली तथा विवाद समाधानका प्रक्रियाका विषयहरूलाई विस्तृत रूपमा व्याख्या गरेको छ । यसले औपचारिक अदालतमा जानुपर्ने धेरै विवादहरूलाई स्थानीय स्तरमै निरूपण गर्ने कानुनी आधार तयार गरेको छ ।

न्यायिक समितिको कार्यप्रणालीको सबैभन्दा महत्वपूर्ण विशेषता भनेको मेलमिलापलाई प्राथमिकता दिनु हो । कुनै पनि विवाद न्यायिक समितिमा दर्ता भएपछि पहिलो प्रयास पक्षहरूबीच

आपसी समझदारी कायम गरी मेलमिलापमार्फत समाधान गर्ने गरिन्छ । मेलमिलाप असफल भएको अवस्थामा मात्र समितिले औपचारिक रूपमा सुनुवाइ गरी निर्णय दिने प्रक्रिया अगाडि बढाउँछ वा अदालत जानका लागि सुनाउने गर्दछ । यसले न्यायिक प्रक्रियालाई केवल निर्णयमुखी नभई सहमतिमूलक र सम्बन्ध संरक्षणमुखी बनाउने प्रयास समेत गरेको देखिन्छ ।

संरचनात्मक दृष्टिले हेर्दा, न्यायिक समिति स्थानीय सरकारको एक अभिन्न अंग भए तापनि यसको कार्य अर्ध-न्यायिक (quasi-judicial) प्रकृतिको रहेको छ । यसले प्रशासनिक संरचना भित्र रहेर पनि न्यायिक अधिकार प्रयोग गर्ने भएकाले यसको कार्यसम्पादनमा निष्पक्षता, प्रक्रियागत शुद्धता र कानुनी वैधताको विशेष महत्व रहन्छ । यही कारणले न्यायिक समितिलाई केवल राजनीतिक निकायका रूपमा नभई उत्तरदायी र संवेदनशील न्यायिक संयन्त्रका रूपमा विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

प्रभावकारिताको मापन: विश्लेषणात्मक ढाँचा

स्थानीय न्यायिक समितिको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्नु कुनै एक पक्षमा आधारित सरल प्रक्रिया होइन; यो बहुआयामिक विश्लेषणको विषय हो । कुनै पनि न्यायिक संयन्त्र कतिको प्रभावकारी छ भन्ने कुरा त्यसले नागरिकलाई कस्तो सेवा दिन्छ, कतिको विश्वास आर्जन गर्छ र कस्तो परिणाम उत्पादन गर्छ भन्ने आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । यस सन्दर्भमा न्यायिक समितिको प्रभावकारिता मापन गर्न केही प्रमुख सूचकहरूलाई आधार मान्न सकिन्छ ।

सबैभन्दा पहिले, पहुँच (Accessibility) अत्यन्त महत्वपूर्ण सूचक हो । न्यायिक समिति वास्तवमै नागरिकको नजिक पुगेको छ कि छैन भन्ने कुरा यसले निर्धारण गर्छ । यदि नागरिकले बिना भन्फट, कम खर्चमा र सहज रूपमा आफ्नो विवाद लिएर न्यायिक समितिमा पुग्न सक्छन् भने मात्र यसको औचित्य पुष्टि हुन्छ । विशेषगरी ग्रामीण तथा दुर्गम क्षेत्रका नागरिकका लागि यो पक्ष अझ बढी संवेदनशील हुन्छ ।

दोस्रो, शीघ्रता (Timeliness) ले न्याय प्राप्तिको गतिलाई जनाउँछ । “ढिलो न्याय, न्याय होइन” भन्ने मान्यतालाई ध्यानमा राख्दा, विवाद समाधानमा अनावश्यक ढिलाइ हुनु न्यायिक प्रभावकारिताको प्रमुख अवरोध हो । न्यायिक समितिले छिटो, तर गुणस्तरीय रूपमा निर्णय दिन सकेको छ कि छैन भन्ने कुरा यसको प्रभावकारिताको महत्वपूर्ण सूचक हो ।

तेस्रो, निष्पक्षता (Impartiality) न्यायिक प्रक्रियाको मूल आधार हो । स्थानीय तहमा रहेका जनप्रतिनिधिहरूबाट सञ्चालित

भएकाले न्यायिक समितिमा राजनीतिक वा व्यक्तिगत प्रभाव पर्ने सम्भावना रहन्छ । त्यसैले निर्णय प्रक्रियामा कतिको निष्पक्षता कायम गरिएको छ भन्ने कुरा यसको विश्वसनीयताको केन्द्रमा रहन्छ ।

चौथो, पारदर्शिता (Transparency) ले प्रक्रियागत स्पष्टता र खुलापनलाई जनाउँछ । मुद्दा दर्तादेखि निर्णयसम्मका सबै चरणहरू स्पष्ट, अभिलेखित र सार्वजनिक रूपमा बुझ्न सकिने हुनुपर्छ । पारदर्शिता नभएको अवस्थामा जनविश्वास कमजोर हुने सम्भावना रहन्छ ।

पाँचौं, मेलमिलापको दर (Mediation Success Rate) न्यायिक समितिको विशेष पहिचानसँग जोडिएको सूचक हो । कति प्रतिशत विवादहरू मेलमिलापमार्फत समाधान भएका छन् भन्ने तथ्यले समितिको कार्यशैली र प्रभावकारितालाई प्रतिविम्बित गर्छ । उच्च मेलमिलाप दरले सामाजिक सद्भाव कायम गर्न सहयोग पुऱ्याएको संकेत गर्दछ ।

छैटौं, निर्णयको कार्यान्वयन (Enforcement) पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण पक्ष हो । निर्णय केवल कागजमा सीमित रहेर व्यवहारमा लागू हुन सकेन भने त्यसको कुनै अर्थ रहँदैन । त्यसैले न्यायिक समितिले दिएका निर्णयहरू व्यवहारमा कतिको कार्यान्वयन भएका छन् भन्ने कुरा यसको वास्तविक प्रभावकारिताको मापन हो ।

अन्ततः, सेवाग्राही सन्तुष्टि (User Satisfaction) ले सम्पूर्ण प्रक्रियाको समग्र मूल्याङ्कन प्रस्तुत गर्छ । नागरिकहरूले न्यायिक समितिबाट प्राप्त सेवा प्रति कतिको सन्तुष्टि व्यक्त गरेका छन् भन्ने कुरा अन्य सबै सूचकहरूको संयुक्त परिणामका रूपमा बुझ्न सकिन्छ ।

यसरी हेर्दा, न्यायिक समितिको प्रभावकारिता केवल निर्णय संख्यामा सीमित नभई, पहुँच, प्रक्रिया, गुणस्तर र परिणामको समग्र सन्तुलनमा निर्भर रहने बहुआयामिक विषय हो ।

उपलब्धि र सकारात्मक अभ्यासहरू

स्थानीय न्यायिक समितिहरूले स्थापना भएको तुलनात्मक रूपमा छोटो अवधिमा नै केही महत्वपूर्ण उपलब्धिहरू हासिल गरेका देखिन्छ । यद्यपि यी उपलब्धिहरू सबै स्थानीय तहमा समान रूपमा देखिएका छैनन्, तथापि समग्र रूपमा हेर्दा न्यायिक समितिहरूले नेपालको न्याय प्रणालीमा सकारात्मक सहयोग गरेको अनुभूति गर्न सकिन्छ ।

सबैभन्दा पहिले, न्यायमा पहुँच (access to justice) को दृष्टिले उल्लेखनीय सुधार आएको छ । विगतमा सामान्य प्रकृतिका विवादहरू समाधान गर्नका लागि नागरिकहरूले जिल्ला अदालतसम्म पुगनुपर्ने बाध्यता थियो, जसका लागि समय, पैसा

र प्रक्रियागत भ्रन्धट सबैले अवरोध सिर्जना गर्थे । स्थानीय न्यायिक समितिको स्थापनापछि भने नागरिकहरूले आफ्नै पालिका भित्रै न्याय खोज्न पाउने अवस्था बनेको छ । विशेषगरी दुर्गम तथा ग्रामीण क्षेत्रका नागरिकहरूका लागि यो परिवर्तन अत्यन्त महत्वपूर्ण साबित भएको छ ।

दोस्रो, मेलमिलापको संस्कृति विकास हुनु पनि एक महत्वपूर्ण उपलब्धि हो । न्यायिक समितिले विवाद समाधानमा मेलमिलापलाई प्राथमिकता दिँदै आएको कारणले गर्दा समाजमा विग्रह र द्वन्द्वभन्दा सहमति, संवाद र सहकार्यलाई महत्व दिने प्रवृत्ति क्रमशः विकास भइरहेको देखिन्छ । यसले केवल विवाद समाधान मात्र नगरी दीर्घकालीन सामाजिक सम्बन्धलाई पनि सुदृढ बनाउने काम गरेको छ ।

तेस्रो, विवाद समाधानको समयविधिमा उल्लेखनीय कमी आएको छ । औपचारिक अदालती प्रक्रियामा वर्षौंसम्म लम्बिने मुद्दाहरू न्यायिक समितिमा तुलनात्मक रूपमा छोटो समयमै टुंगिने गरेका छन् । छिटो न्याय प्राप्त हुनु स्वयंमा नागरिकका लागि ठुलो राहतको विषय हो, र यसले न्याय प्रणालीप्रतिको विश्वासलाई मजबुत बनाउन सहयोग पुऱ्याएको छ ।

चौथो, महिला नेतृत्वको सशक्तिकरणमा न्यायिक समितिले महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ । संविधानतः उपप्रमुख वा उपाध्यक्ष न्यायिक समितिको संयोजक हुने व्यवस्था भएकाले धेरैजसो अवस्थामा महिलाहरू यस भूमिकामा रहेका छन् । यसले महिलाहरूलाई केवल राजनीतिक सहभागितामा सीमित नराखी न्यायिक निर्णय प्रक्रियामा समेत सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्ने अवसर प्रदान गरेको छ, जुन लैङ्गिक समानताको दृष्टिले महत्वपूर्ण उपलब्धि मान्न सकिन्छ ।

पाँचौं, समुदायस्तरमै सामाजिक सद्भाव कायम राख्न न्यायिक समितिले सकारात्मक भूमिका खेलेको छ । मेलमिलापमा आधारित विवाद समाधानले सम्बन्ध विच्छेद होइन, सम्बन्ध पुनःस्थापना गर्ने दिशामा काम गर्छ । विशेषगरी छिमेकी, पारिवारिक तथा सामाजिक सम्बन्धसँग जोडिएका विवादहरूमा यसले दीर्घकालीन शान्ति र सहअस्तित्वलाई प्रोत्साहन गरेको देखिन्छ ।

यसरी हेर्दा, स्थानीय न्यायिक समितिहरूले केवल विवाद समाधान गर्ने निकायका रूपमा मात्र होइन, सामाजिक सद्भाव, सहभागिता र न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने माध्यमका रूपमा पनि आफ्नो पहिचान निर्माण गर्न थालेका छन् ।

प्रमुख चुनौतीहरू

स्थानीय न्यायिक समितिहरूले उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गरे पनि यसको प्रभावकारी कार्यसम्पादनमा केही संरचनात्मक

तथा व्यवहारिक चुनौतीहरू अझै विद्यमान छन् । यी चुनौतीहरूले न्यायिक समितिहरूको गुणस्तर, विश्वसनीयता र दीर्घकालीन प्रभावकारितामा प्रत्यक्ष असर पारिरहेका छन् । मुख्य चुनौतीहरूलाई निम्नानुसार विस्तृत रूपमा विश्लेषण गर्न सकिन्छः

१. कानुनी ज्ञान तथा प्राविधिक सीपको अभावः न्यायिक समितिका संयोजक तथा सदस्यहरू निर्वाचित जनप्रतिनिधि हुने भएकाले उनीहरू सबै कानुनी पृष्ठभूमिबाट आएका हुँदैनन् । धेरै अवस्थामा आधारभूत कानुनी ज्ञान, प्रक्रिया, प्रमाण मूल्याङ्कन गर्ने सीप तथा निर्णय लेखन क्षमतामा कमी देखिन्छ । यसले निर्णयको गुणस्तर, स्पष्टता र कानुनी मजबुतीमा असर पार्ने सम्भावना रहन्छ । परिणामस्वरूप, कतिपय निर्णयहरू पुनरावलोकन वा अपिलको अवस्थामा टिक्न नसक्ने जोखिम पनि देखिन्छ ।
२. राजनीतिक प्रभाव र निष्पक्षताको चुनौतीः स्थानीय तह राजनीतिक संरचना भएकाले न्यायिक समितिका सदस्यहरू पनि कुनै न कुनै राजनीतिक पृष्ठभूमिबाट आएका हुन्छन् । यस्तो अवस्थामा विवादमा संलग्न पक्षहरूसँगको व्यक्तिगत, राजनीतिक वा सामाजिक सम्बन्धले निर्णय प्रक्रियामा प्रभाव पार्ने सम्भावना रहन्छ । यद्यपि सबै ठाउँमा यस्तो हुन्छ भन्ने होइन, तर यस्तो सम्भावनाले नै न्यायिक समितिको निष्पक्षता र विश्वसनीयतामाथि प्रश्न उठाउने आधार सिर्जना गर्छ ।
३. कार्यप्रणालीमा एकरूपताको अभावः विभिन्न स्थानीय तहहरूले न्यायिक समितिको सञ्चालनमा फरक-फरक अभ्यास अपनाएका छन् । कतै प्रक्रिया स्पष्ट र व्यवस्थित छन् भने कतै अनौपचारिक र अस्पष्ट छन् । मुद्दा दर्ता, सुनुवाइ, प्रमाण संकलन, निर्णय लेखन तथा अभिलेख व्यवस्थापनमा एकरूपता नहुँदा समग्र प्रणालीमा असमानता र अनिश्चितता देखिन्छ । यसले नागरिकमा पनि भ्रम सिर्जना गर्ने सम्भावना रहन्छ ।
४. अभिलेख व्यवस्थापन तथा डिजिटल प्रणालीको अभावः अधिकांश स्थानीय तहमा अझै पनि अभिलेख व्यवस्थापन कागजी प्रणालीमै सीमित रहेको छ । व्यवस्थित र सुरक्षित रूपमा मुद्दाको रेकर्ड राख्ने, ट्याकिङ गर्ने तथा आवश्यक पर्दा पुनःसन्दर्भ लिन सक्ने डिजिटल प्रणालीको अभाव छ । यसले पारदर्शिता, जवाफदेहिता र संस्थागत स्मरणशक्तिमा कमी ल्याउँछ । साथै, तथ्यांकमा आधारित योजना निर्माण र मूल्याङ्कन गर्न पनि कठिन बनाउँछ ।
५. निर्णय कार्यान्वयनमा देखिने कठिनाइहरूः न्यायिक

समितिले निर्णय गरेपछि त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनु अत्यन्त आवश्यक हुन्छ । तर व्यवहारमा कतिपय अवस्थामा पक्षहरूको असहयोग, प्रशासनिक संयन्त्रको कमजोरी वा कार्यान्वयनका स्पष्ट संयन्त्रको अभावका कारण निर्णय कार्यान्वयनमा कठिनाई देखिन्छ । यसले पक्षलाई न्याय पाएको अनुभूतिमा कमजोर बनाउने जोखिम रहन्छ ।

६. सरोकारवालासँग समन्वयको अभाव: न्यायिक समितिको प्रभावकारिता केवल समितिभित्रको कार्यसम्पादनमा मात्र निर्भर हुँदैन; यसमा प्रहरी, जिल्ला अदालत, बार एसोसिएसन, मेलमिलापकर्ता तथा नागरिक समाजको समेत भूमिका हुन्छ । तर धेरै स्थानमा यी निकायहरूबीच आवश्यक समन्वय र सहकार्यको अभाव देखिन्छ । यसले विशेषगरी जटिल प्रकृतिका विवादहरू समाधानमा कठिनाई उत्पन्न गर्छ ।
७. जनचेतना तथा जानकारीको कमी: धेरै नागरिकहरूलाई अझै पनि न्यायिक समितिको अधिकारक्षेत्र, प्रक्रिया र सेवाहरूको बारेमा पर्याप्त जानकारी छैन । कतिपयले आफ्नो विवाद न्यायिक समितिमा लैजान मिल्ने विषय हो भन्ने नै थाहा पाउँदैनन् । यसले न्यायिक समितिको उपयोगिता सीमित बनाउने काम गर्छ । प्रभावकारी जनचेतना कार्यक्रमको अभाव यसका प्रमुख कारणमध्ये एक हो ।

यसरी हेर्दा, स्थानीय न्यायिक समितिका चुनौतीहरू केवल प्राविधिक वा प्रक्रियागत मात्र नभई संरचनात्मक, व्यवहारिक र सामाजिक पक्षसँग पनि गहिरो रूपमा जोडिएका छन् । त्यसैले यी चुनौतीहरूको समाधान पनि समग्र र समन्वित दृष्टिकोणबाट खोजिनु आवश्यक देखिन्छ ।

सुधारका लागि नीति तथा कार्यक्रमगत सिफारिसहरू

स्थानीय न्यायिक समितिको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न संरचनात्मक व्यवस्था संगसंगै यसको व्यवहारिक कार्यान्वयनलाई सुदृढ बनाउने नीति, कार्यक्रम र संस्थागत सुधारहरू आवश्यक हुन्छन् । विद्यमान चुनौतीहरूको आधारमा निम्न सुधारात्मक उपायहरूलाई प्राथमिकताका साथ लागू गर्न सकिन्छ:

१. क्षमता विकासको संस्थागत व्यवस्था: न्यायिक समितिका सदस्यहरूको कानुनी ज्ञान, निर्णय क्षमता र विवाद समाधान सीप अभिवृद्धि गर्न नियमित र व्यवस्थित तालिम कार्यक्रम आवश्यक छ । केवल प्रारम्भिक तालिम मात्र होइन, निरन्तर पुनर्ताजगी, केसमा आधारित अभ्यास,

र कानुनी अभिमुखीकरणलाई संस्थागत प्रणालीकै हिस्सा बनाउनुपर्छ । यसले निर्णयको गुणस्तर र निष्पक्षता दुवैमा सुधार ल्याउनेछ ।

२. मानक कार्यविधि (SOP) विकास र कार्यान्वयन: देशभरका सबै स्थानीय तहमा न्यायिक समितिको कार्यप्रणालीमा एकरूपता ल्याउन स्पष्ट र एकीकृत मानक कार्यविधि (Standard Operating Procedure) आवश्यक छ । मुद्दा दर्ता, सुनुवाइ, प्रमाण संकलन, मेलमिलाप प्रक्रिया, निर्णय लेखन र अभिलेख व्यवस्थापनसम्मका चरणहरू स्पष्ट रूपमा परिभाषित हुनुपर्छ । यसले अनिश्चितता घटाएर प्रणालीगत स्थायित्व ल्याउँछ ।
३. डिजिटल न्याय प्रणालीको विकास: न्यायिक समितिको प्रभावकारिताका लागि आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गर्न सकिन्छ । त्यसका लागि Case Management System सहितको डिजिटल प्लेटफर्म विकास गर्न सकिन्छ । यसले मुद्दा ट्र्याकिङ, अभिलेख व्यवस्थापन, रिपोर्टिङ तथा पारदर्शिता बढाउने काम गर्छ । साथै, नागरिकले आफ्नो मुद्दाको अवस्था सहजै बुझ्न सक्ने अवस्था सिर्जना हुन्छ ।
४. बहु-सरोकारवाला समन्वय सुदृढीकरण: न्यायिक समितिको सफल कार्यान्वयनका लागि अदालत, प्रहरी, जिल्ला प्रशासन, बार एसोसिएसन, मेलमिलापकर्ता तथा नागरिक समाजबीच नियमित समन्वय आवश्यक छ । संयुक्त बैठक, केस रेफरल प्रणाली र साभा कार्यढाँचा विकास गरेर समन्वयलाई संस्थागत गर्न सकिन्छ । यसले जटिल विवाद समाधानमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।
५. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्रको सुदृढीकरण: न्यायिक समितिको कार्यसम्पादनलाई नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने स्पष्ट प्रणाली आवश्यक छ । Performance audit, केस स्टडी समीक्षा, तथा वार्षिक मूल्याङ्कन रिपोर्ट जस्ता संयन्त्रहरू विकास गरी सुधारका क्षेत्र पहिचान गर्न सकिन्छ । यसले जवाफदेहिता र गुणस्तर दुवैलाई मजबुत बनाउँछ ।
६. जनचेतना तथा सूचना प्रवाह कार्यक्रम: नागरिकहरूलाई न्यायिक समितिको अधिकारक्षेत्र, प्रक्रिया र उपयोगिताबारे जानकारी दिन व्यापक जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ । रेडियो, सामुदायिक कार्यक्रम, विद्यालय/समुदायस्तरका अभिमुखीकरण तथा डिजिटल माध्यमबाट सूचना प्रवाह गर्न सकिन्छ । यसले सेवाको उपयोगिता र पहुँच दुवै बढाउँछ ।

७. कानुनी तथा नीतिगत सुधार: समयसँगै देखिएका व्यवहारिक समस्यालाई सम्बोधन गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगायत सम्बन्धित कानुनमा आवश्यक संशोधन गर्नुपर्छ । विशेषगरी क्षेत्राधिकारको स्पष्टता, अपिल प्रणाली, कार्यान्वयन संयन्त्र र प्रक्रियागत सरलीकरणमा सुधार आवश्यक देखिन्छ ।

निष्कर्ष : स्थानीय न्यायिक समिति नेपालको संघीय न्याय प्रणालीमा एक महत्वपूर्ण र अर्थपूर्ण नवप्रवर्तन हो । यसले न्यायलाई केवल औपचारिक अदालतको सीमाभित्र सीमित नराखी नागरिकको दैलोमै पुऱ्याउने प्रयास गरेको छ । समुदायका विवादहरूको समाधान, मेलमिलापको प्रवर्द्धन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्ने दिशामा यसको भूमिका उल्लेखनीय रहँदै आएको छ । यद्यपि यसको प्रभावकारिता सकारात्मक दिशामा अधि बढिरहेको भए पनि अझै धेरै संरचनात्मक र व्यवहारिक सुधारको आवश्यकता विद्यमान छ । क्षमता विकास, स्पष्ट

कार्यविधि, डिजिटल प्रणाली, समन्वय संयन्त्र र जनचेतनामा सुधार गर्न सकिएमा न्यायिक समितिको प्रभावकारिता उल्लेखनीय रूपमा वृद्धि हुन सक्छ ।

यदि यी सुधारहरू व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकियो भने, स्थानीय न्यायिक समिति वास्तवमै नेपालको न्याय प्रणालीको “प्राथमिक न्यायिक ढोका” (First Door of Justice) को रूपमा स्थापित हुन सक्छ । यसले न्यायलाई केवल कानुनी प्रक्रिया होइन, सामाजिक विश्वास, समानता र सहअस्तित्वको आधारका रूपमा मजबुत बनाउने सम्भावना राख्छ ।

अन्ततः, न्याय केवल निर्णय दिने प्रक्रिया मात्र होइन; यो समाजमा विश्वास निर्माण गर्ने, सम्बन्ध सुदृढ गर्ने र शान्तिपूर्ण सहअस्तित्व सुनिश्चित गर्ने माध्यम हो । स्थानीय न्यायिक समितिले यही मूल मूल्यलाई व्यवहारमा उतार्ने सम्भावना बोकेको संस्था हो, जसलाई सही नीति, क्षमता र दृष्टिकोणका साथ अभि सशक्त बनाउन सकिन्छ । धन्यवाद ।

नयाँ वर्ष २०८३ सालको सु-अवसरमा देश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण दाजुभाई, दिदीबहिनीहरूमा सुख, शान्ति, समृद्धि, सुस्वास्थ्य एवम् दीर्घायुको **हादिक मंगलमय शुभकामना** व्यक्त गर्दछु ।

खिलधवज पन्थी

नगर प्रमुख
रेसुङ्गा नगरपालिका
गुल्मी, नेपाल

नयाँ वर्ष २०८३ सालको सु-अवसरमा देश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण दाजुभाई, दिदीबहिनीहरूमा सुख, शान्ति, समृद्धि, सुस्वास्थ्य एवम् दीर्घायुको **हादिक मंगलमय शुभकामना** व्यक्त गर्दछु ।

रञ्जना उप्रेती
प्रबन्ध निर्देशक
Rightpath Career Counselling
कुमारीपाटी शाखा

गोकर्णेश्वर नगरपालिकाको अनुरोध

- » बालविवाहलाई निरूत्साहित गरौं र विवाह ऐन उमेर २० वर्षपछि मात्र गरौं/गराउन पहल गरौं ।
- » सरसफाईमा ध्यान दिऊँ र फोहोर मैला जथाभावी नफालौं ।
- » सार्वजनिक जग्गामा घर/टहरा निर्माण नगरौं र सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गरौं ।
- » कर तिर्नु सबै नागरिकको कर्तव्य हो । कर तिर्ने सभ्य नागरिकको परिचय दिऔं ।
- » सबै बालबालिकालाई विद्यालय पठाऔं, कुनै बालबालिकालाई शिक्षाबाट बञ्चित नगरौं साथै बालश्रम र शोषणको अन्त्य गरौं ।
- » सार्वजनिक स्थलमा धम्रपान मद्यपान नगरौं/नगराऔं । हावाहुरीबाट हुने आगलागीबाट बचौं र अरूलाई पनि सावधानी गरौं ।
- » लैंगिक हिंसाविरुद्धको आवाज बुलन्द गरौं र त्यसको अन्त्य गरौं ।

दिपक कुमार रिसाल
नगर प्रमुख

सान्नानी लामा
नगर उप-प्रमुख

यम नारायण गौली
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

गोकर्णेश्वर नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

काठमाडौं, बागमती प्रदेश, नेपाल

कर्तव्यको बर्दीभिन्न सेवाको हृदय : नवराज खड्काको संघर्ष र समर्पणको कथा

शालिक भट्ट

स्थानीय सरोकार काठमाडौं । हाम्रो समाजमा यस्ता धेरै मानिस छन् । जो आफ्नो स्वार्थका लागि मात्र अरुका लागि केही गर्छन् । अनि यही समाजमा यस्ता थोरै मानिस छन्, जो आफ्नो पेशागत जिम्मेवारीलाई मात्र पूरा गर्दैनन्, बरु आफ्नो गाँस र बास काटेर पनि समाजको हितमा समर्पित हुन्छन् । ती मध्येका एक उदाहरणीय व्यक्तित्व हुन् नवराज खड्का ।

२२ वर्षसम्म नेपाल प्रहरीको सेवामा रहेर हाल सेवानिवृत्त भएका खड्काको पहिचान अहिले एक कुशल पूर्व सुरक्षाकर्मी मात्र नभई एक निस्वार्थ समाजसेवीका रूपमा समेत स्थापित छ ।

- जन्म र पारिवारिक पृष्ठभूमि

२०३७ साल वैशाख २ गते जन्मिएका नवराज खड्का, पिता हरि बहादुर खड्का र माता कान्छी खड्काका सुपुत्र हुन् । ४ सन्तानमध्येका उनी कान्छो सन्तान हुन् । उनका तीन दाजुहरू छन्, जो व्यवसाय र अन्य पेशामा आबद्ध छन् । खड्काले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पूरा गरी देश सेवाको अठोटका साथ प्रहरी सेवामा पाइला चालेका थिए ।

- प्रहरी सेवाको गौरवमय २३ वर्षे सेवा अवधिमा १५ पटक पुरस्कार पाउँन सफल

२०५६ साल चैत १ गते नेपाल प्रहरीमा प्रवेश गरेका खड्काले प्रहरी तालिम केन्द्र भरतपुरबाट ११ औं टोलीका रूपमा आधारभूत तालिम लिएका थिए । सेवाको अवधिमा उनले प्रहरी पहरा गण र विभिन्न महत्वपूर्ण युनिटहरूमा कार्य सम्पादन गर्नुका साथै प्रहरी प्रभाग साँखु र प्रहरी वृत्र गौशालामा रहँदा उत्कृष्ट कार्यका लागि उत्कृष्ट पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए । यसका साथै विभिन्न मितिमा प्रहरी वृत्र बौद्ध र अन्य युनिटहरूबाट समेत पुरस्कृत खड्काले जेन्जी आन्दोलन पश्चातको अवस्थामा महत्वपूर्ण काम गरे ।

- जेन्जी आन्दोलन : साहस र पुनर्निर्माणको परीक्षा

२०८२ साल भदौ २४ र २५ गतेको जेन्जी आन्दोलन खड्काको व्यावसायिक जीवनको एक कठिन मोड थियो । सो क्रममा प्रहरी प्रभाग साँखुमा भएको भीषण आगजनी र तोडफोडमा सबै सामग्री नष्ट भयो, मोटरसाइकल जलाइयो । तर, खड्का

विचलित भएन् । उनले उक्त प्रभागको पुनर्निर्माणमा आफैँ सक्रिय भएर प्रहरीका लागि आवश्यक खाद्यान्न, लत्ताकपडा, बेड र दस्ता उपलब्ध गराए ।

उपत्यकाका सबै प्रहरी चौकी र प्रभागहरूमध्ये साँखुलाई पुनःसेवामा फर्काउने पहिलो व्यक्तिका रूपमा उदाहरणीय बने ।

प्रहरी चौकी निर्माणकै लागि आफ्नो पारिश्रमिकबाट रु ५५ हजार र थप रु ५ हजार सहयोग गरे ।

- समाजसेवाका केही सुनौला पाटाहरू

खड्काको सेवा भावना प्रहरी चौकीको घेराभित्र मात्र सीमित रहेन । उनले व्यक्तिगत तहबाट गरेका केही महत्वपूर्ण कार्यहरू यस प्रकार छन् :-

- पितृ स्मृतिमा निर्माण : कागेश्वरी मनोहरा नगरपालिका वडा नं ७ मा आफ्ना दिवंगत पिता हरि बहादुर खड्काको स्मृतिमा सार्वजनिक चौतारी निर्माण ।

- श्री बज्रयोगिनी मन्दिर सुरुक्षा प्रहरी पोष्ट निर्माण: २०७२ सालको भूकम्प पछिको शंखरापुर काठमाडौँ पुनःनिर्माणमा सुरक्षा पोष्ट गागल फेदी निवासी प्र.ह. नवराज खड्काले निजी खर्चमा रु ६ लाख १५ हजार ९ सय रुपैया हयोग गरेमा थिए ।

- शैक्षिक योगदान : उग्रतारा माध्यमिक विद्यालयमा छात्रवृत्ति र अक्षयकोष स्थापनाका लागि रु १० हजार सहयोग । (जुन कार्यक्रममा पूर्व प्रधानमन्त्री माधव कुमार नेपाल र पूर्व

महानिरीक्षक विज्ञान राज शर्माको उपस्थितिमा भएको थियो)।

- मानवीय सहायता : तामाङ समुदायको दाहसंस्कारका लागि एक महिलाको पारिश्रमिकबाट रु ५ हजार ३ सय र अन्य आर्थिक सहयोग ।

- भूकम्पमा राहत : २०७२ को महाभूकम्पका बेला असहाय र घरबारविहीनका लागि जस्तापाता, खाद्यान्न र लत्ताकपडा वितरणमा सक्रिय भूमिका ।

‘प्रहरी मेरो साथी’ भन्ने नारालाई व्यवहारमै उतार्ने नवराज खड्का अहिले पनि पीडितहरूको सहारा बनिरहेका छन् । पदमा रहँदा होस् वा सेवानिवृत्त भएपछि, समाजका लागि केही गर्नुपर्छ भन्ने उनको यो अदम्य जाँगर सबैका लागि प्रेरणाको स्रोत हो । एउटा इमानदार सिपाहीले चाहेमा समाजलाई कसरी बदल्न सक्छ भन्ने कुराको उनी जीवित दस्तावेज हुन् ।

नयाँ वर्ष २०८३ सालको सु-अवसरमा देश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण दाजुभाई, दिदीबहिनीहरूमा सुख, शान्ति, समृद्धि, सुस्वास्थ्य एवम् दीर्घायुको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

अर्जुन कुमार श्रेष्ठ
समाजसेवी तथा युवा व्यवसायी
काठमाडौँ, नेपाल

